

129446

GÁRDONYI JÓZSEF

A
vidámabbik
Rákosi

S I P U L U S Z

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GÁRDONYI JÓZSEF:

A VIDÁMABBÍK RÁKOSI
(SIPULUSZ)

BUDAPEST, 1942
MIÉME-KIADÁS

OSZK

129446

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedeknapló
1942. év 12430 sz.

Felelős kiadó: Magyar Irodalom és Művészetpártoló Egyesület,
Budapest (Kovács Dénes).

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest.

Írók, ha elindulnak

Írói pályájának kezdése különös tehertétellel indult. Mert Rákosi egyszerre két nevet is vállalt, hogy bevezeti a magyar irodalom ismert nevei közé: a *Sipulusz* nevet és a *Rákosi Viktor* nevet. Ez az irodalmi vállalkozás nem volt valami szerencsés percben kipattant gondolat. Élethosszig tartó nagy munkába került, míg a név méltó elismertetése sikerült. Az olvasók minél jobban megismerték az író tréfás alakjait, annál kétkedőbben fogadták a túlságosan is komoly Elnémult harangok komoly szerzőségét. Érdemesebb írói erejének Rákosi így önmaga font akadályt. Mert ahol egyszer nevével kapcsolatosan a hahota sikert váltott ki, ott a komoly írói tehetség kétségbevonódott. A közönség éppúgy, mint a kiadó, nem hitt az írói tehetség kétféle változatának lehetőségében.

Pedig tanulhatott volna Gárdonyitól. Jó példa volt rá. Gárdonyi is Göre Gáborral és Gárdonyi Gézával indult el írói pályáján és a Göre miatt regényírói tollát majdnem hogy balsiker érte.

Gárdonyi Géza mindezért mogorván tekintett vagy mondjuk: neheztelt Görére. Majdhogynem kitagadta a kalamárisából. Rákosi Viktor meg ezt a tolla tekintélyéért folyó küzdelmet, hogy is mondjam csak . . . Sipuluszosan fogta fel. Nem hitt benne. Nem hitte, hogy Sipulusz tréfái elhomályosíthatják komoly művei népszerűségét:

— Lehetetlen és lehetetlen! — dörgött elő a szava, ha valaki figyelmeztette rá.

De Rákosinak könnyű volt. Mögötte állott a Budapesti Hirlap és Jenő bátyja felkaroló keze. Gárdonyi mögött azonban nem settenkedtek efféle

biztató támogatások. Komoly írói felelősségérzettel vonogatta tollát és szolgáltatta munkája jutalmát akár mint Göre Gábor bíró úr, akár mint Gárdonyi Géza hirlapíró.

Gárdonyi a Magyar Hirlap szerkesztőségéig nem ismerte Rákosi Viktort. Hol, merre bolyongott addig Rákosi, nem tudta. Életéveikre nézve körülbelül egykorúak voltak. Pestrejötségük is egyezett abban, hogy mindketten vidékről sodródtak a fővárosba. Rákosi Viktor Dunántúlról, Gárdonyi Szegedről. Rákosi szabályosan kijárta a gimnázium felső osztályait Pesten a piarista atyáknál. Gárdonyi ugyanakkor az élet-iskoláját taposta mint néptanítójelölt.

Magyaros, jó iskolája akadt mindkettőjüknek. A hazafias szellem Rákosi Viktornak még a nevét sem hagyta érintetlenül. Viktort Győzőnek írták a piaristák értesítőjébe. Főtisztelendő Trautwein Nepomuk igazgató úr nem tűrte, hogy valakit Viktornak emlegessenek, mikor Győző ódon-ószabású és hangzatú név s olyan bársonyosan símul a Rákosi névhez.

Otthon a családban annál inkább megfélelkeztek a magyar nyelv pán célos, sarkantyús szaváról. Viktor gyereket *Sipli*-nek dédelgették. Ez a Sipli üstököt, hajcsomót jelent, bár nem éppen a kódekszek nyelvén. A szó eredetének pontos alapja ennek ellenére kideríthető. A Viktor gyerek hátulgombolós korában túlságosan hadilábon állott a borbélyal. Megnyiratása csak úgy sikerült, hogy testvérei a haja bozontjából ollóval le-lecsipkedtek egy-egy hajcsomócskát. Mikor már eléggé csúffá nyisszentgették, eltúrta a szakértő mester ollóját. Végül is rajta maradt a csúfolódó szó:

— Te Sipli!

Ebből a *Sipli* szóból mesterkélte ki aztán bátyja, Rákosi Jenő a latinos végződésű *Sipuluszt*. A név azon a napon született, amelyiken a Kakas Márton című tréfás lap alapítódott. A Sipulusz név ez alkalommal nagyon kapóra jött, már csak a miatt is,

mert Jókai Mór *Üstökös* néven, Rákosi Viktor Sipulusz-*Üstökös*ként két olyan *Üstökös*t jelentett a magyar irodalom egén, akikkel egyetlen lap sem versenyezhetett s így a Kakas Márton nagysága és jövője bebiztosítódott velük öröknek ígérkező időkre.

OSZK

Jaj, az a gimnázium!

De hogy folytassam Rákosi Viktor gimnáziumos éveit . . . Szomorú, sovány, halvány diákocskának ismerték Rákosi Győzöt. A számtan és a fizika törvényei nehezen hatoltak át a koponyáján. És bizony e két tárgyból gyakran hozott haza vészjósló aggodalmakat. A történelemből és az irodalomból azonban mindig kijárt neki az egyes. E két tárgyhoz a színjeleseknél is többet értett. A magyarhoz különösen. Annyira, hogy mint egykor Gárdonyi Géza az egri tanítóképzőn, ő is tíz-húsz krajcár zsebpénzért a gyengébb tanulókat megmentette a házidolgozat előkínládásától. Bizonyítványairól ő maga megvallja őszintén életrajzi írásaiban:

„A piarista atyák csak szivességet gyakoroltak, hogy év végén sohasem buktattak el.“

Dehát hogyan is lehetett volna kiváló osztályzatú!

Órák alatt a pad zugában folyton regényeket bújt. S még hogy ő maga így cselekedett, az megbocsátható. De irodalmi szenvedélyébe másokat is bevont. Ambrus Zoltánnal és Porzsolt Kálmánnal járt együtt. Ők hárman, — ahogy mondták — írói véd- és dacszövetségre szerződtek. A szövetkezés eredménye: drámákat írtak. Azonban nemcsak írtak: otthon el is játszották. Örömmel. Büszkén. Diáktehetségesen. A dicsőségjelentő deszkákról azonban Porzsolt Kálmán édesanyja hamar leráncigálta a nebulókat. Az asszony és a szekundák kétségbeejtő sora leleplezte a társaságot a tanári kar előtt, minek következtében Trautwein igazgató, diáknyelven: Trutyi, lesorvasztotta bennük a színművészet iránt tanúsított korai érdeklődésüket.

Attól kezdve Győző diák megkomolyodott. Óriási igyekezettel látott neki a tanulásnak. Még éjtszakánként is bujta a könyvet s égette a petróleumot. A házban Rákosiék ablaka úgy világított éjjelenként, mint valami örökmécses Diana templomában.

Az osztályzatok azonban sehogysen javultak.

— A tanárok előtt a régi eljátszott tekintély eltörölhetetlen nyomot hagyott! — így magyarázgatta Jenő bátyja, amikor édesanyja a nagy szorgalmat az iskolai eredménnyel egybevetette.

Hogyan történt, hogy sem, de egy alkalommal a könyvveibe merült csemete háta mögé éjnek idején odalopakodott a sajnálkozó édesanya. Odalopakodott, hogy megölelgesse, összecsókolgassa kiapadhatatlan szorgalmú, igyekvő csemetéjét. Ahogy azonban rápillant a könyvre, ugyancsak elkerekedik a szeme. A lap felső szélén ezt olvassa az egyik oldalon: *Hugó Viktor*. A másikon: *Nyomorultak*. A regénynek éppen azon a részén üldözi Jean Valjean a főszereplőt s megragadja két karjánál, odaszorítja a földalatti csatorna kijáratának vasrácsához.

— Te nyomorult! — hangzik ebben a pillanatban a háta mögött — hát ezért kellett neked az éjtszakai világosság.

S a következő pillanatban az édesanya keze már ott táncolt Győző diák hátán. A fiú meg sem bírt mozdulni az ijedtségtől. Halálsápadtan bámult a levegőbe. Nem értette hirtelen, hogyan elevenedhetett meg a könyv s hogy Jean Valjean hogyan téveszthette el az irányt, kit ragadjon meg.

Kegyetlen, kínos éjtszakája következett a leplezés után. De a szerencsétlenség nem jár egyedül.

Másnap a hittan tanár borús tekintettel állapítja meg:

— Ez az osztály nem tud semmit. Gyere ki Győző fiam!

Győző kiballagott. És bizony ami ilyenkor következni szokott: elérte a végzet.

— Kedves gyerekeim, ha mindannyian így tanultok, a pokolra kerültök, — búcsúzott el tőlük megrovóan az óra végén.

— Pokolra kerülünk! — ismételte magában Rákosi Győző. — Pokolra kerülünk!

És a tízpercben, mikor a fiúk kivonultak, ő egyedül bennmaradt az osztályban, hogy a következő órára valami okosat hirtelen elsajátítson a leckéje betűiből, nehogy ismét úgy járjon, mint a hittan órán.

De bizony nem haladt sokra. A hittan tanár gondolata ötlött újra az eszébe.

— Micsoda ötlet! Pokolra kerültök!

Rövid gondolkodás után előkotorásztta a számtanfűzetét s belső lapjára odafirkantott néhány vonallal valami rajzot s alája versben leírta, hogyan indul az osztály a pokolba a hittan tanár vezetésével. A pedellus a pokolban is ajtónálló. S a tanárok is sorra . . . Ki olajban forralódik . . . Ki jégen fagyasztódik . . . Kinek krétahegyen kell feküdni. Kinek tintát innia . . . Igaz, hogy akad köztük olyan is, aki folytonos dolgozatjavításra ítélődött, de hát mindez a helyzeten nem változtat.

Suhayda tanár benyit. Meglátja Rákosit. Fölfedezi a verset s viszi a fűzetet a fiúval együtt azonnal az igazgatóhoz.

Tanári gyűlés.

Határozat: Rákosi Győző egy óraker végleg távozik az épület falai közül.

Hasztalan az igazgató jóindulata. Hiába a sok-sok előzően elkövetett érdem. Az ünnepi szónoklás az osztályban névnapokon és születésnapokon. Mind ez most nem használ. Nincs szív, aki könyörüljön rajta. Kicsapták.

De egy menekvés van még, ahova fellebbezni lehet: a provinciális.

A provinciális: Somhegyi Xavér Ferenc nem hajlandó arra, hogy aláírja a jegyzőkönyvet:

— Szamárság! Ostobaság! — bírálja meg a

verset tudós szemüvegén keresztül. — És ti tönkre-
tennétek e miatt a vers miatt egy oktalan gyermek
életét. Nem engedem. Pont! (Mértan-szakos volt.)

Igy került vissza Rákosi Viktor újra az iskolába.

A magyar tanár a gúnyos-ízű verselés és a sikertelen színművészeti alapon fölfedezte, hogy Rákosi Győző tolla menthetetlenül halad az irodalmi színvonal felé. A tanár, hogy Győző gyerek kedvét serkentse, buzdításul megengedte már negyedikes korában, hogy az iskolai *önkéntes körben* — ezzel a magyaros szóval illették akkor a mai *önképzőkört* — tehát hogy az önkéntes körben hódolhasson a múzsának. Hatodikos korában résztvehetett a mesélő-versenyeken is. Ezeken a versenyeken a tanulók saját elgondolású, rögtönzött történeteket eszeltek ki és adtak elő. Rákosi Viktor nemcsak utolérhetetlen volt a rögtönzésben, de humorával hatalmas sikert aratott.

Mint a kezdő írók legtöbbje, Rákosi Viktor is a verselésen kezdte. Diákkori versei mind-mind arról voltak nevezetesek, hogy rakásra gyilkolták benne egymást a hősök. És minthogy a megmaradt hősszerelmest már nem volt kinek leszúrnia, az rendszeren a kardjába dőlt. A halálra ítéelés okának elegendő volt annyicska, hogy a hősből kifogyott a szó. Ez méltóvá tette a legrettenetesebb halálra. Az így kiirtott áldozatok száma mindaddig növekedett, míg az Iskolai Önkéntes-Kör egyik bírálója felfedezte:

— A szerző a szóban levő *Virány* című versében a főhőst elfelejtette megölni. Unnepélyesen felkérem tehát, hogy a jeligés levélből előbujtatandó társunk Teofil sorsa végzetéről mielőbb gondoskodjék!

Rákosi Viktor ekkor józanodott rá, minek is volt eddig az a mérhetetlen embermészárlás? De ekkor már az érettségizők sötét ruháját méricskélte nyurga testére a szabója.

Pedig rájózanodhatott volna előbb is. Ha más-

ról nem, arról is, hogy abban az évben, mikor éppen a gimnázium hetedik évét járógatta, Budapestet egy vándorcirkusz viláгатtrakciója hozta lázba. De annyira lázba, hogy jóformán egyébről nem is igen beszélgettek a fővárosiak. A cirkusz azt hirdette záradékul egy nagy némakép helyett: *Záradékul egy élő ember felfalása!* Borzalmas még csak rágondolnunk is. Dehát az időben az emberek a betűk csalhatatlanságában jobban hittek, mint manapság.

— Élő ember felfalása!

A kíváncsiság megmozgatta az egész várost.

— Ám lássuk!

A cirkusz ponyváját Budán, a Széna-téren vonták fel. A Lánchídon már délután négykor veszélyes méreteket öltött a forgalom, noha az előadás csak nyolckor kezdődött. A rend fenntartásához a rendőrségen kívül a csendőrök is kivonultak s már-már arra is gondoltak, hogy a katonaságot is kivezényelik, csak arra nem, hogy egyszerűen beszüntessék az előadást. (Az időben a város polgármesterének még nem akadtak ilyen Kolumbus-tojásos ötletei.)

Szóval: a nép tódult, tódult. Annyi jegy elkelt, hogy a vezetőség a cirkusz körül a sátorponyvákat is leszedette, csakhogy a künnrekedtek is láthassák az emberirtást. Külön kivilágították erre a célra a Széna-teret, igaz, hogy csak kétágú, veszedelmesen füstölgő petróleum-fáklyákkal. Dehát ki nézte a lámpákat?

Senki sem volt kíváncsi az előzetes műsor-számra. Nem is tapsoltak, csakhogy minél előbb a végére jussanak a mutatványoknak.

Utána tíz perc szünet, ami húsznak is beillett. Végül is előállott egy hatalmas szál néger, aki hamisítatlan promontori-magyarul így fordult a bámulókhoz:

— Mélyen diszdeld urag es heltyeg! Felgérem eneget, áldozza fel magád valagi az en reddenedes

edvatyamnag. En hajlando megvatyog edet a gezen-ségbul megvatyorazni.

Az éhes ember a szónoklata után körülnézett. És várt.

Nem jelentkezett senki.

Erre az éhes ember kérését mégegyszer megismételte. Az eredmény ugyanaz. Végül még vagy háromszor-négyszer elmondotta e felhívást, de jelentkező csak nem került a közönség soraiból. Mire a művész ismét várt kissé és szélesszájú szerecsenmosolygás kíséretében kijelentette:

— Leknatyobb sajnáladamra jelendkezők hiányában mai műsorung udolsó száma elmarad.

Igy tartott ez néhány estén keresztül. A hatodik vagy hetedik estén azonban a néger megjárta. Jelentkezett egy másik promontori, aki a négert még kőporárus korából ismerte.

— Idd vagyom. Ha te olyan ehes megvagyol, ehol e, lagjál jól velemmel.

A mutatványos nem rettent meg a legénytől. Széket hozatott. Beletessékelte az áldozatot. S utána intett a szolgálknak.

A cirkusz személyzetéből erre négyen kicipeltek egy húsvágó bakot. (A néger megigazgatta a bak négy lábát. Megpróbálgatta, elég erősen áll-e a helyén.) Hentesbárdot. (A bárdal megfaragta a közönségtől kért ceruzát.) Különböző hosszúságú késeket, amivel labdázást rendezett hármásával, négyesével, ötösével. S utána eléje rakta az áldozatnak külön egy másik székre. És mikor már látta, hogy bizony a legény mindettől cseppet sem ijed meg, felkötötte a vadonatúj fehér kötényét és elkezdődött a kések köszörülgetése a fenővason, valamint annak bemutatása, hogyan vágja el a kés még a hajszálat is. A közönség egy része nevetett, másrésze ájuldozott, de mindenképen lélekzetvisszafojtva figyelt.

Végül is mit volt mit tenni, a mutatványos

oda sompolygott a legélesebb késével az áldozat mellé s a füléből egy szeletkét lenyisszantott.

— Hjjj! azt a . . . — ugrott talpra a legény és inalt kifelé, nehogy a szabdalás folytatódjék.

A közönség tapsolt, tombolt. A bátor vállalkozó pedig úgy eltűnt a nézők sorai közt, hogy teljesen nyoma veszett.

A mutatványos azután a húsvágó bakba egyenkint beleszurkálta a késeket s újból sajnálatát fejezte ki, hogy mutatványát ez alkalommal nem folytathatja. S így az utolsó szám ismét holnapra marad.

— — — — —
Rákosi Viktor diáktársaival együtt sokat törte a fejét, miképen lehetne a nézők közé sompolyognia. A piarista atyák azonban előre megtiltották diákjaiknak az izléstelen előadás megnézését.

Mikor aztán a történeteket az iskolában is megtárgyalták, Viktor ráeszűdött arra az igazságra, amit teljes életén át követett.

— A gyilkosság nem jó téma. Viszont ha a közönség előtt az elhihetetlent ügyesen tálalod, megvan a siker és a hírnév titka.

A tollforgatás

Alighogy kitoppant az életbe, odatelepedett az ujságírók asztalához. Toldy István Nemzeti Ujságjánál kapott tintatartót. Innen a Pesti Hirlaphoz szegődött. A Pesti Hirlaptól bátyjával: Jenővel együtt a Budapesti Hirlaphoz.

Az ujságíró-asztalnál kezdetben iskolai képzettsége Viktornak volt a legkevesebb, de írói készsége — ahogy kitűnt — értékesebb valamennyinél. Termékenység terén szinte vissza kellett beléfojtani a témákat. Ez a szertelenség azonban nála mindig elmésnek tűnt, sőt gyakran kacagtatónak. Szinte nem bírt magával, ha a szerkesztőségi asztalnál bevetette magát székébe. Fékezhetetlenül tolultak föl agyában ötletei. S amit a tolla nem bírt már megörökíteni, azt kitombolta cselekedeteiben. Ő volt az, aki szerkesztőségi szobáját ilyenféle feliratokkal tarkította:

Szerkesztőség ez és nem kaszinó!

Vagy:

Szíves marasztalásnak helyt adni ne tessék!

Vagy:

Uram! ne felejtse el, hogy ajtó is van a világon!

A díványa fölé ezt iratta:

Munka előtt édes a pihenés.

A vizesüvegjére, mely a szublimát mellett állott:

Sub vivat!

Az ivópoharára:

Antialkohol.

S ha ilyenféle ötletekben már kimerült, alig várta, hogy valaki jelentkezzék a szerkesztőségben,

akit megtréfálhat. Egy ilyen tréfa városszerte emlegetett áldozatává vált egyszer Zilahy Gyula színész, aki valami vidéki szereplésének dícséretét szándékozott megalapozni a Budapesti Hirlap szerkesztőségében. Mielőtt bement Zilahy Rákosi Jenőhöz, a kalapját, felöltőjét, kézitáskáját és a kutyáját otthagya Rákosi Viktor szobájában.

Hogy Rákosi Viktor magára maradt a kutyával, táskával, felöltővel, észrevette, hogy a kézitáska fogantyúján ott fityeg Zilahy Gyula névjegye. Rögtön leoldotta s mivel tudta, hogy a kutya Rum szóra hallgat s azt is tudta, hogy a gazdája előkelően raccsol színpadon és színpadon kívül, ráírta a névjegyre:

Nevem: Hjum.

Állásom: kutya.

A gazdám:

ZILAHY GYULA

Ez a Zilahy Gyula név persze már a névjegy nyomtatott betűiből adódott.

Mire Zilahy Gyula nagyboldogan kilépett Rákosi Jenő ajtaján, a névjegy már a kutyának a nyakán lógott s Zilahy büszkén vonult vele a Röck Szilárd-utcától az Andrássy-úton lévő lakásáig, miközben minden kávéházban behörpentett egy-egy feketét vagy fölkeresett egy-egy jóbarátot.

Másnap valamennyi pesti lap megemlékezett Zilahy vidéki vendégszereplésével kapcsolatosan Zilahy Gyula kutyájáról is.

Mikor aztán a szerkesztőségben olyan sivár volt a hangulat, hogy semmiféle vendég nem vető-

dött közénk, Viktor akkor is segített a hangulaton: megnyomta csengője gombját — a Kakas Márton szerkesztőségében történt — s ezzel fordult a belépő szerkesztőségi szolgálóhoz:

— János kérem, hozza be nekem Buenos Airst.

János, — mint a krónikások följegyezték — a kötelességtudás rendíthetetlen nyugalmával fogadta a rendelkezést. Végigkutatott minden polcot, szekrényt. Végigkérdezte a nyomdát, szerkesztőséget, mígnem félórai keresés után beleütközött az éppen Göre cikket hozó Gárdonyiba. Gárdonyi rögtön átértette a helyzetet. Megsajnálta Jánost és így szólt:

— Mondja meg Viktor úrnak, az Airst tegnap magammal vittem. De a Buenosnak ott kell lenni Viktor úr fiókjában, csak nézze meg jobban.

— No, hál' Istennek — lélegzett föl megkönnyebbülten János — már megijedtem, hogy valaki ellopta.

És boldogan jelentette Sipulusznak kutatása eredményét.

Kevéssel ezután Gárdonyi nyitott be Sipuluszhoz. Sipulusz meglepődve olvasta le arcáról a megrovást. Hogy Gárdonyit kiengesztelje, benyúlt az oldalzsebébe és bűnbánó ábrázattal nyújtotta feléje szivartárcáját.

— Parancsolj, kérlek. Gyujts rá. Valódi *szabadkőmíves* szivar.

— Miféle? — csodálkozott el Gárdonyi.

— Szabadkőmíves. Csak kőmívesek szívják. Azok is csak szabadban, mert otthon az asszony kikergetné őket, olyan gyalázatos füstű.

Persze talán mondanom se kell: a szivar jóféle regalia media volt. Dehát tréfa nélkül nem sikerült volna Sipulusznak a kiengesztelés.

Egyebekben: Göre Gábor bíró úr néhány kötete határozottan Rákosi Viktornak köszönheti keletkezését. Gárdonyi a Magyar Hirlaptól elkerülve,

a Görére Kakas Mártonnal szerződött. Göre Gábor írója azonban ez időben már nem túlságos örömmel bajlódott Lepénd község ügyeivel. Hogyan szabaduljon meg tőle véglegesen? — sokat töprengett rajta. Legalkalmasabbnak vélte, ha egyre több honoráriumot facsar Kakas Mártonéktól, helyesebben Sipulusztól. Rákosi Viktor minden kívánságát teljesítette Görének. Bizony, mi tagadás benne, mai érték szerint 200 pengőt is fizettek egy-egy rövidke Göre cikkért. Gárdonyi végül is látta, hogy így nem boldogul. Azt eszelte ki, hogy sokszor félesztendeig sem vette fel a honoráriumot. Így az összeg bizony nagyra dagadozott. Súlyos pénzeket kellett kifizetnie a Kakas Mártont fenntartó Budapesti Hírlapnak. Az utalványozásokat Jenő bátyja helyett rendesen Viktor intézte. Egy ilyen levél ma is megvan Gárdonyi fiókjában. Így hangzik:

Kedves Barátom!

Fogódkodjál meg, hogy el ne essél. Pénzt kapsz. Göre pénzt. Jenő direkt megkért, hogy erről értesitselek. Sokat kapsz! De ez is pénz ö. m. a. f. Szóval tőkepénzes vagy! Nyomorult! Azt hiszem, a Budapesti Hírlap megbolondult, különben nem adna annyit. Most ennek örömeire jöhetsz szerdán a disznótorra!

Csókollak, öreg!

Sipulusz.

A levél különösképen dátummal is el van látva. Ezt írta alája:

Szombat éjjel.

Nagy szó ez Rákosi Viktornál. Soha életében nem írt még ennyi dátumot se a levelére. Gondolta: ha valaki éppen túlságosan kíváncsi volna rá, mikor íródott a levél, kibetűzheti a posta bélyegzőjén. Gárdonyi ugyan nem sokat törődött vele,

de Rákosi Viktor összes köteteinek kiadója hozzá lévén szokva a kereskedelmi levelek szabályos formájához, rengetegett bosszankodott Sipuluszra a keltezés elmulasztása miatt. Nap-nap után meg is rója Sipuluszt hanyagsága miatt, ha másképp nem, ily szelíd formában:

Legutóbbi ismét dátum nélkül küldött leveledre értesítelek . . .

Rákosi Viktor mulatott azon, mennyire bosszankodhatott az öreg, hogy nem lelt se évet, se napot a levelén. Legközelebb aztán, mikor összehatalálkoztak, meg is említette a kiadójának:

— Mi vagyok én neked! Naptár? Csak nem kívánod, hogy én számláljam meg a napjaidat.

Egy alkalommal meg, hogy mégjobban élessze kiadója mérgét, nyílt levelezőlapon így ír:

Igen tisztelt dátumkövetelő úr!

Miután ön a dátumok elfelejtését mindig szememre lobbantja, a ma délután irandó levelem dátumát előre van szerencsém elküldeni, nehogy véletlenül ismét kimaradjon. Ime: 1910 december 18.

Kiváló tisztelettel: Sipulusz.

És a délutánra bejelentett levelet természetesen el sem küldötte.

Egyebekben a dátumkövetelő úrhoz intézett leveleken még egy érdekesség akad. Ritkán írta így Sipulusz a kiadójának:

Kiváló tisztelettel.

Gyakoribb volt valami lendületesebb befejezés. Például:

Visszafojtott dühvel üdvözlő nyilvános barátod és titkos ellenséged: Rákosi Viktor.

Az ilyenféle levélvégződés oly alkalmakkor vált esedékessé, ha a kiadó Rákosi Viktor előleg-

kérésének a teljesítését megtagadta vagy mondjuk halogatta. Ilyenkor aztán megindultak a szellemes figyelmeztetések:

Kedves Barátom!

Igérni nehéz, de megtartani könnyű. Bizton számítok a pénzre. De csak számítok a nélkül, hogy előre felvenném. Téged azonban figyelmeztetek rá, mert attól tartok, ha sokat hallgatok, mégis elfelejtkezel róla.

Csak ezt akartam megírni!

Rákosi Viktorrrr (Négy r-rel).

OSZK

Jaj, az a pénz!

De amilyen nehezen tudott pénzhez jutni, éppoly könnyen elfolyt a markából. Jenő bátyja különösen bosszankodott rá költekezései miatt. Viktor azonban nem az az ember, aki az ilyen bosszúságokat nagyon a szívére telepítette volna.

Egy ilyen hűvös hangulatú pillanatban toppant be egyszer Viktorhoz egyik jóbarátja Versecről:

— Te Győző, nem tudnál nekem . . . valahonnan . . . csak valamelyest. Nagy szükségem volna rá.

— Ejnye, — simította végig a haját Sipulusz — már éppen örültem, hogy láttalak. Tudod, én is . . . hasonló helyzetben. És éppen arra gondoltam, hogy hátha te . . . Rád számítottam. Rögtön, ahogy megpillantottalak. De nem baj, gyerünk Jenő bátyámhoz.

És bevezette a csinosan öltözött merevderekú fiatalembert a főszerkesztő titkos ajtaján, mely az öccsnek mindig és bejelentés nélkül nyílt.

Jenő, mikor megpillantotta a két belépőt, hátrahanyatlott székén. Rögtön nyilvánvalóvá vált előtte, csakis miről lehet szó. Így csupán ennyit kérdezett:

— Mennyit?

— Hatvanat.

— Nem lesz sok?

— Ó, dehogy. Különben is biztos pénz.

— Biztos pénz — susogta a csinosan öltözött merevderekú fiatalember is.

— Miért biztos?

— Ir majd tárcát a lapunknak és azzal letörleszti — válaszolta röviden Viktor.

A két ifjú boldog arccal igyekezett kifelé.

Az írás azonban késett. Teltek napok. Teltek hetek. Semmi! De semmi!

Végül néhány hó múltán Rákosi Jenőnek eszébejutott a hatvan korona rövid története:

— Te Viktor, mi van a barátoddal?

— A barátommal? Semmi. A tárcáját már megírta. Itt őrzöm a fiókomban. Őszintén szólva: nem volt hozzá bátorságom, hogy neked átadjam.

— Mutasd. Hadd lássam.

Rákosi Jenő végigfutotta az írást.

— Jó! Nagyon jó! — Mosolygott elégedetten.
— Csak azt nem értem, miért nem merted átadni.

— No hallod, hatvan korona ilyen semmiért. Jenő főszerkesztő legyintett:

— Hogy hívják az illetőt?

— Herczeg Ferenc.

— No, majd máskor is ír és kipótolja. De miért nem firkantotta alá a nevét?

— Nem bízik még a tollában.

Herczeg Ferenc írásművészete a hatvankorona előlegén indult el útjára a Budapesti Hirlapban. Az írásból is meg lehet élni — gondolatot először ez a *Kardaffér* című novella vetette föl az akkor még kísérletező tollú íróban.

De Rákosi Viktornak is használt a verseci fiatalemberrel való barátság. Láta, hogy az olvasók lelkesednek a katonatörténeteken. Kedvet kapott hát ő is hozzá. Elhatározta, ő is ír katonahősökkel és kincstári kisasszonyokkal megrakott valamit. Az *Emmi* történet vázlatát ezidőben állítódott össze. Csak jóval később dolgozta fel, mert bizony Rákosi Viktornál a hosszabbfonatú regények nehezen bonyolódtak kötetté. Meg is látszik művészi szerkezetén a lazaság. Nem igazi regény ez. Inkább csak mulatságos katonatréfák gyűjteménye Korponay kadét mentéjére varrva. De a tomboló jókedv elfeledteti velünk, hogy regényt vártunk s helyébe gyermekes tréfákat kaptunk a kötet végén esküvővel.

Hogy születik a székelly?

Kevés oly igazán mélyhangulatu regény fakadt Rákosi Viktor kalamárisából, mint: *Az elnémult harangok*. Költői lendülettel megírt, könnyfakasztó írás. Mintha nem is Rákosi Viktoré volna, hanem valaki másé. A székelly erdők illatos levegője árad ki belőle és nem a dohos Budapesté.

Mi köze Rákosi Viktornak a székellységhez? Bizony ő Dunántúlon született. (1860 szept. 20-án.) Ahogy írta: Ukk-Mukk-Fukkon. De inkább csak Ukkon. Közel a Balatonhoz, ahol a magyar tündérregék világából mesét szövöget az apró gyermek éppúgy, mint a nagyanyó. Közel a Bakonyhoz, ahol vad történetek sarkantyúzzák az elbeszélő képzeletét. És Somogy szélén, Zala szélén, ahol a „hej regő rejtem” magyar nyelven csörgős botok ősi rigmussal köszöntik még ma is a lakodalmat, ünnepet és az arra vetődő idegent. Itt szinte lehetetlen volt nem költővé és íróvá fejlődnie annak, aki csak picinyke hajlandóságot is rejt magában a kalamárisához.

Az indító így meg is volt hozzá és ez folytatódtott abban, hogy a Rákosi-család élete az apa halálával korán kifordult a sarkaiból. A gondtalan napokra a megélhetés kérdése zuhant. A gyerekek szétszóródtak. Viktort Béla nagybácsi fogadta szárnya alá. Elvitte magával. Meg se állt vele Ditróig, a Gyergyói-havasok aljáig.

— Székelly lesz belőled fiam, én mondom! — olvasta rá az első diagnózist Béla orvos. — Kigyógyítalak én téged abból a dunántúli fajtából.

Hát ha abból nem is igen gyógyította ki, de a gyógyításra más tekintetből igen rászorult. Nya-

valyás kis halvány gyerekként lézengett a világban. Sovány volt és mindig szomorú. És sokat hallgató. A székely pajtások se igen vidámították fel. Nem szeretett még játszani se.

Béla bátyja mindamellett büszke volt rá, noha nem nagyon illett, hogy a faluban éppen az orvos gyereke legyen a leghitványabb. Mégis . . . mégis boldogan nézte, amikor Viktorka székely gúnyába öltözötten először igyekezett az iskolába. Fínom kecskebőr csizmában. Nagy báránybőr süveggel. Szóttes tarisznyával. A tarisznyában az első elemi osztály teljes felszerelése a palatáblától a törőrongyig.

Még boldogabb volt, mikor meghallotta, hogy a tanító bácsi mindjárt az első napon világoskék szalagot tűzött a gyerek mellére és azt mondotta az osztály előtt:

— No fiam, a mai naptól székellyé fogadunk. A gúnyád olyan, mint a miénk. A szavad, szíved és a bátorságod is legyen most már olyan, mint a miénk. Bevettünk a székelyek hadába.

Viktor büszkén vetette ki aszott mellét a kitüntetés elődomborításához.

A szó azonban csak szó maradt. Az apró góbék nem hajlottak a felfogadó szóra. Már az első szünetben meg is jegyezte Bálint Gerzson.

— A tanító bácsinak lehet hogy székely vagy, de nekem csak akkor leszel az, ha bebizonyítod.

Rákosi erre úgy csapta mellbe az akadémikuskodó lófő-ivadékot, hogy leröpült a sapkája s ordított belé:

— Mit bögsz, — förmedt rá Viktor gyerek — otthon nagyobbat kapsz, mégse ordítasz így.

— De ordítok.

— Hát akkor mit akarsz?

— Add ide a palavessződet.

— Nesze.

A góbé elhallgatott. S rövid idő múltán megszólalt:

— Ha te nem versz meg, a tanító bácsi ver meg. Aszonta az apám: elég, hogy táblát vettem, minek neked a vessző is. Most már azt is szereztem.

Rákosi Viktor látta, hogy becsapták. De viszont örült, hogy így megúsza a tanító bácsi intelme nélkül. Még bizony lekerült volna róla a kékszalag s akkor mit szólnának otthon.

Bálint Gerzson

Bálint Gerzson aztán lassankint mindennaposá vált a doktor-háznál. Eszes gyerek volt. Az úr, ír, ír, ri csodálatosan könnyen megragadt a koponyájában. Abban is segítségére járt a családnak, hogy Viktor gyereket hogyan kell megetetni. Mert Viktor bizony nem szerette az ételt. Mindennap külön meséket eszeltek ki, csak hogy valamiképpen táplálják. A mesének addig nem mondták meg a folytatását, míg a levest mind föl nem kanalazta.

Akkor a mese tovább folytatódott, de valahogy úgy, hogy mire a húsételhez értek, újra valami forduló következett. Érdekes forduló. Olyan érdekes, hogy Viktorba becsúszott egy kis darabka husocska is a történet kedvéért. Aztán megint a tészta etetése vált gonddá.

Bálint Gerzson ügyessége nem egyszer mentesítette a családot a meséléstől. Ritkán az is megtörtént, hogy Viktor annyit evett, amennyi csak beléfért. Ilyenkor mindig valami olyat eszelt ki a gyerek, ami Viktorkának új volt. Egy alkalommal például Gerzson hazulról hozott egy olyan széket, amelynek a támláján éppen akkora lyuk volt, amin egy evőkanál átfért.

— Aki ezen a lyukon át hét reggel, hét délben és hét este jóllakik, az álmában meglátja az angyalokat.

— Igaz is a? — hitetlenkedett Viktorka.

— Vagyigen! — erősítette a kis székelly. — Próbáld csak meg.

És sikerült egy hétre megoldani a gyerek-élelmezést.

Míg a hét letelt, újabb valami kieszelésén töprengett a család. Gerzson megint megoldotta a helyzetet. Mikor az iskolából hazafelé jöttek a gye-

rekek, a templom mellett egy meszesgödörbe fiatal libák hullottak. A méz leszedte róluk a tollat, s minél jobban fürdették, mosdatták a libuskákat, annál jobban hák-hákoltak. A tanító bácsi mindjárt felhasználta az alkalmat, hogy a gyerekeket figyelmeztesse:

— Vigyázzatok gyerekek, ne szaladgáljatok a templom körül, mert úgy jártok, mint a libuskák.

A libaszerencsétlenség nagyon a lelkére nehezedett Viktornak. Sokat beszélt róla. Szótlansága mellett feltűnően sokat.

Délben Viktornak megint nem ízlett a tárkonyos leves. Gerzson megszólalt:

— Ha nem falod be a levest, beugrok a meszesgödörbe.

Viktor nagy igyekezettel rakta magába az ebédet végig, mert mi is lenne, ha Gerzson a meszesgödörben végezné be elemi iskolás pályafutását.

Napokon keresztül így folyt ez. Egyszer azonban Gerzson véletlenül melléje fogott a szónak:

— Ha nem eszed meg a káposztatölteléket, beugrok azonnal a kútba.

— A kútba? — vigyorodott el Viktor. — És ki ugrik akkor a meszesgödörbe?

Ezzel bevégeződött a meszesgödör rémségével való ijesztgetés. Ismét valami újabb kellett, ami az étvágyat Viktornál helyrebillenti.

Igy cseperedett föl sok gonddal-vesződséggel a Rákosi-csemete Béla doktoréknál a gimnazista korig, amikor is (1871) Jenő bátyjához került Pestre. És ahogy későbbi írásában megemlíti: „Lett is belőlem olyan székely, hogy mikor felhoztak Pestre, nevettem ezen a városi népen, amely a török búzát kukoricának mondja, a *pityókát* meg krumplinak. Lassan-lassan elmagyarosodtam Budapesten. De sokszor álmaimban hallom a Békény-patak zúgását. Látom a nagy havas hegyeket. Örökzöld fenyőerdőket. És a téli szórakozások emléke, a reggeli kakasharang hangja meg-megcsendül lelkemben.”

Viktor, a szerkesztő úr

Azért hozták Pestre, hogy tovább tanuljon. De nem azért, hogy felejtse. A székelyföld nem az az ország, amit el lehet felejtani. Jenő bátyja a *Reform* című politikai napilap szerkesztője volt már akkor, Kaas Ivor báró főmunkatárs mellett. Viktor így nemcsak Budapestre csöppent, hanem az irodalom munkás világába is. Tudta, mire való a toll és hogy micsoda hatalom a nyomdabetű. A székelysors bontogatta benne titkon az *Elnémult harangok* fejezeteit. Az ország szélére vetett magyarság gondja ott bimbózott a még kisdíák szívében. Csak várni kellett még, hogy lelke kiszabaduljon az iskolapadok rabságából s ő is fölvehesse a művészetnek azt az eszközét, amivel Jenő bátyja dolgozik.

No nem sokáig húzódott ez a várakozás. Alighogy maga mögé vetette az érettségit, beiratkozott az egyetemre Budapesten. Jogra. Gólyának. Jogász volt, de csak az egyik lábával. A másikkal ugyanakkor belépett a *Nemzeti Hirlaphoz*. Jenő bátyja erről a Nemzeti Hirlapos lépéséről semmit sem tudott. De hogyan is tudhatott volna. Viktor szóval sohasem árulta el. Írásban meg úgy írt, hogy Jenő nehogy meggyanítsa a valóságot. Ennélfogva sokáig nem mutatkozott saját neve alatt. *Vasálarc*, ezt írta írásai alá. A Nemzeti Hirlap ugyanis ellenzéki hévvel szidta és birkózta a kormánypártot, mégpedig naponta. Toldy István vezérletével csattogtatták félelmetes fogsoraikat 67 felé. Rákosi Jenő ugyanakkor a Budapesti Hirlapban azon mesterkedett, hogy az ellenzék nyakát fojtogassa. Persze nem is vélte, hogy a sok nyak között a Viktoré is

szerepel. Azonban már akkor is történtek az irodalomban csodák: a Nemzeti Hirlap váratlanul megszűnt. A kifizetetlen adósságok szétszétásánál a *Vasálarc*-ra is került némi adósság. Ezt az adósságot egyedül nem lehetett elintézni. Így történt, hogy a *Vasálarc* lekerült a fejről s alóla kibújt Viktor arca.

Jenő fizetett.

Mire Viktor a „köszönöm szépenen” kívül ennyit mondott:

— Ezekután elhelyezhetnél engem valahol. Valamelyik lapnál. Láthatod, hogy én is értek a tollhoz.

— Látom. A honoráriumot velem fizetteted meg.

Hallani sem akart róla, hogy Viktorból ujságíró váljék.

A Pesti Hirlap annál szívesebben hallott róla. Vagyis: öröközd. Ez már valódi Sipulusz név. A *Vasálarc*-ból Pesti Hirlapéknál *Puszpáng* vált. Jenő azonban már erre ráismert. Ekkor meg *Nemo* néven csaptak össze a politika fakardjaival. Végül is Jenő rájőzanodott:

— Ne bántsuk egymást, testvér. Eleget civakodtunk gyerekkorunkban. Gyere hozzám munkatársnak!

— Hozzád? — mosolyodott el Viktor. — Nem. De *melléd*, megyek.

— Nem értem — válaszolt Jenő. — Ebben megint valami furfang rejtőzik.

— Nem furfang. Csak logika. Ahol te főszerkesztő vagy, oda én csak szerkesztőnek szegődhetek.

— De mit szól majd a világ, hogy az én mankómon kerültél az irodalomba.

— Ennyi erővel azt is mondhatja, én támogattalak téged már azelőtt is a szerkesztésben, mert ha én nem 48-askodom, akkor te velem szemben nem 67-eskedhetsz. És ma nem vagy az, aki.

— Igazad van. Légy te is szerkesztő.

Csukássy, a laptulajdonos nem szót Viktor alkalmaztatása ellen. A két testvér így együtt iro- gatta a lapot, jóformán a megindulástól a népszerű- ségig. A lap is sokat köszönhetett nekik, de ugyan- úgy ők is a lapnak. A magas színvonalú ujság segítségével meghódították nevük számára az ország olvasóinak sokaságát.

Nehéz munka volt. Különösen nehéz Magyar- országon, ahol Rákosi Viktor szerint: „Többen írnak, mint olvasnak. Ha az irodalompartoló közön- ség egy napon elkezdene írni, az írók pedig olva- sókká alakulnának át, sokkal jobban állna az iro- dalom! Szinnyi egy lexikont kezdett a magyar írókról. A 25-ik füzetben még csak a B betűnél tart. Most azon gondolkozik, ne indítson-e egy lexi- kont az olvasókról is, mert ezek sokkal keve- sebben vannak.”

Kiadó kerestetik

A Budapesti Hirlap mezején jelölődtek ki Rákosi Viktor irodalmi működésének parcellái. Itt vetette el a gondolatmagot és itt aratott sikereket. Ami élményeket felgyűjtött egy életen át, az ennek a lapnak a sarlóján maradt. Itt vette annak hasznát, hogy már mint kis diák bejárta gyalog az országot. Ismert minden fontosabb várost. De nemcsak a városok kövét látta, hanem a vidéki élet szellemét is felszívta lelkébe. Később aztán útja idegenbe is elvezetett. Még kezdő ujságíró korában kiutazott Bukovinába (1889). Idegenbe szakadt testvéreink sorsa érdekelte. Itthon négyezer forintot gyűjtött össze a csángóknak, hogy építhessenek belőle templomot és iskolát. Fáradságáért viszonzásul kapott egy báránybőr süveget, melynek a bélésében aranyonállal a csángóközségek neveinek kezdőbetűi voltak beszöve. Ezt viselte téli sapkának teljes életén át, ha kopottan is, de büszkén.

Csodálkozhatunk-e rajta, aki ennyi érzéssel jár-kezel Európa földjén s ennyire látja az országok közötti ellentéteket, a politikai élet válságos fordulóit, ilyen címet ír egyszer papirosa fejére: *Elnémult harangok*. És szó hozzá egy lélekbemárkoló történetet. Simándy Pál és Florica. Kövek és szívek, amiknek morzsolódását a regény megjelenésekor érdekesnek látták, de senki nem vette észre igazi jelentését: az erdélyi magyarság áldozatos sorsát az előnyomuló oláh bocskor talpával szemben. Senki nem látta. Se a közönség, se a kritikusok. De még a Magyar Tudományos Akadémia bírálói sem, amikor 1906-ban megkoszorúzták a könyvet a Péczely díjjal. Erre a könyvre a tria-

noni magyar hintette rá könnyeit és lehelte rá sóhajtásait, amikor a jóslatokból igazság vált s a betűkből Európa leggyalázatosabb békéje bontotta ki felénk álló töviseit.

És van a könyvnek még egy érdekessége. Az, ami minden jó könyvnek közös sorsa: alig akadt rá kiadó. Évekig hevert Rákosi Viktor fiókjában, ami megállapítható abból is, hogy Rákosi Viktor 1893-ban járt Hollandiában s könyvét a hollandi élményekkel indítja. Tehát közvetlenül hazaérkezése után mártotta be tollát remekműve megírásához. A könyv csak 1903-ban jelent meg. Tehát legalább nyolc esztendő t várakozott.

Hogy miért?

Amint már említettem: Rákosi Viktortól mindig és mindenki csak tréfásat várt. Humoreszkjeire annyira rászoktatta a közönséget, hogy kiadója tartózkodott komoly sorokat nyomatni tőle. Hiába hivatkozott Rákosi Viktor arra, hogy legelső regénye: *A bujtogatók* (1886-ban) is komoly téma volt. Veszedelmesen komoly. Valami betörőbanda tagjai játszottak benne élesre fent késsel és szocialista tanokkal a Vörös lobogóhoz címzett józsefvárosi zugkocsmában. Utána az *Egy falusi Hamlet* (1891) is több komolyat rejt, mint nevetségset.

A Budapesti Hirlap kiadóhivatala hiába volt ott kéznél. Amikor Viktor Jenő bátyjának előterjesztette szándékát, így válaszolt:

— Ha ráérsz a lap mellett arra, hogy regényírással foglalkozz, szerzek én számodra érdemesebb munkát. A Budapesti Hirlap mellékleteként adjunk ki valami tréfás lapot. Ez neked való. A közönség méginkább megkedvel és a derűvel együtt a Budapesti Hirlapnak is jobban kiderül.

— Azt hiszed, hogy mert egyszer már alapítottál egy Borsszem Jankót (1868) és makaróni verseiddel sikerült éveken át kacagtatnod az országot, a mi tréfás lapunk is csak sikerülhet.

— No hallod, a Magyar Hirlap is így vonzza az előfizetőket. Miért ne cselekedhetnénk mi is.

— Cselekedni cselekedhetjük. Rendben van. De . . . feltételeim . . .

— Ilyet nem ismerek.

— Akkor ultimátumom . . . Először: kiadod a regényemet. Másodszor: ahogy Somogyban mondják: ingyen a Krisztus koporsóját sem őrzik.

— Értem. Válaszom: regényedet kifizetem, de ki nem adom. A Budapesti Hirlap nem adhat ki Rákosi Jenő főszerkesztő mellett Rákosi Viktor regényt. Ezt elfogadhatod oknak. Másodszor: Budapesten Krisztus koporsóját ingyen őrzik, mert katonát rendelnek ki melléje és a katonának külön ezért nem fizetnek.

— Ezek után remélem, nem veszed rossznéven, ha csak ebédnél találkozunk. Odahaza. Pá!

OSZK

A Magyar Hirlapnál

És Rákosi Viktor kilépett a szerkesztőség Röck-Szilárd-utcai kapuján. No nem haladt messze. A legelső sarkon már befordult balra. Elsétált a József-utcaig. Jelentkezett a Magyar Hirlapnál, ahol rögtön szerződtették.

A Magyar Hirlapnál akkor írta Gárdonyi Göre Gábor furfangos leveleit. Lobogott az öröm, hogy az ország két legtréfásabb tolla dönti majd a vidámságot a nyomdagépbe. Az olvasók száma napok alatt felszökemlett. A Budapesti Hirlap viszont ugyanekkor érezte, hogy a példányszámok észrevehetően apadnak, ami nem nagyon tetszett se Jenőnek, se a Hirlapnak.

Kéthónapi távollét után mindennapos alkudozásokkal megérkezett a József-utcai szerkesztőségbe a békegalamb Jenő úr olajágával, amin egy alaposan bélelt levél is függött. Az *Elnémult harangokat* ekkor már szedték az Athenaeumban a szerző teljes politikai felelőssége mellett. Így hát már a regényt nem lehetett visszajuttatni a Budapesti Hirlapékhoz. Nem is nagyon bánkódtak e miatt. Rákosi Viktornak az volt a fő, hogy újra felakaszthatta kabátját és kalapját a régi fogasra. Nem kérték tőle számon, mit dolgoznak a szedőgépek a Kerepesi úton.

Az *Elnémult harangok* regényhez az Athenaeum kevés reményt fűzött. Annál többet a nyomda korrektora, akinek annyira tetszett Rákosi Viktor írása, hogy megkérte a szerzőt, ajándékozza meg őt egy ajánlásos példánnyal az első kötetek közül. Rákosi Viktor ismerte a kiadóknak azt a babonáját, hogy az első könyvet pénzért kell eladni, különben a

könyvnek sikere nem lesz. Ezért csak napok mulva írt egy Sipuluszos levelet a korrektor érdekében.

Kedves Barátom!

Ez az úr kétszer pénzért elolvasta és harmadszor ingyen el akarja olvasni művemet. Mielőtt kitömnék, teljesítsd a kérését.

OSZK

Csábít a színpad

A könyv valóban nehezen indult. A kritika is hűvösen fogadta. Bennfentesek olyasmit is kiszimatoltak és pletykáltak:

— A szerző kötetjénél nem kívánt honoráriumot, csakhogy kiadják.

Igy van-e? nem-e? nem tudom. Annyi azonban kétségtelen, hogy eltelt egy-két év, amikor az olvasók tábora fölfedezte és kézről-kézre adta. Egyszer csak új kiadásért követelődtek az Athenaeumnál. A második kiadása javítatlanul jelent meg s napok alatt elkelt. Ez alapozta meg a további sikert. A következő évben két új kiadást ért s olyan keletnek örvendett, hogy Malonyai Dezső személyesen kereste föl a szerzőt csak azért:

— Te Viktor, én igen-igen szeretném, ha színpadra kerülhetnék a te dicsőségeddel.

Rákosi Viktor nem ellenezte. Félt ugyan a lámpafénytől, mert ha nem kap elegendő tapsot a színmű, a regény belepusztulhat. Azzal váltak el:

— Csak akkor vihető függöny elé, ha Jenő bátyám is átnézi és helyesli a színjátékot.

Rákosi Jenő szerkesztői munkássága mellett ezidőben igazgatója volt a Népszínháznak is. Malonyai és Rákosi Viktor aggodalmaira megbízható vélemény így hát valóban csak tőle volt szerezhető. Malonyait is megnyugtatta a társszerzőnek ez az indítványa, bár sejtelve sem volt arról, hogy Rákosi Viktornak Jenő bátyja színigazgatói fiókjában garmadával hevernek színpadi kísérletei, amelyekkel Viktor mindezideig nem juthatott szóhoz. Persze csupa víg és látványos bohóságok, amelyeket a szigorú kritikus Jenő főként azért nem eresz-

tett nyilvánosság elé, mert nem bírta el azt a gondolatot, hogy egyik Rákosi támogassa a másik Rákosit. Így volt a *Dezentorral* (1886), amelyet Viktor mindjárt színigazgatósága kezdetén nyomott Jenőnek a markába. Hiába írta a cím alá: „Népies látványosság dallal és tánccal” — nem használt semmit. Így járt a *Rezervisták*-kal (1888) is. Ez megénekes bohózat, tehát a színházlátogató közönségnek ígéretes csemege. De: négy felvonás! — Tehát: a színpad kérdése megfontolásra érdemes. Nagy a költség. És ha nem sikerül . . . Anyagilag is megrendülhet a színház.

Rákosi Viktor elméjén azonban nem könnyű túljárni. Irt egy egyfelvonásosat. Itt már igazán nem vehető számításba a színpad. *Sára és Bernát*. Sarah Bernát kigúnyolására.

Jenőnek azonban ez sem tetszett.

Erre aztán Viktor felfortyant, bekopogtatott a Vígyszínházhoz. *Napoleon öcsém!* ez a kézirat közönség-csábító címe. És hozzá: bohózat.

A siker nagy.

A külpolitika azonban beleszól a dicsőségbe. A drámaírói tehetség megalapozottsága azonban új színmű írására buzdítja az elismerés első megnyilatkozásakor. A Napoleon öcsémmel egyidőben már a Magyar Színház játszotta darabját, az *Aranylakodalmat*. Nyolc kép és hozzá látványos színmű. Ének. Tánc. Zene. Most már semmi sem gördít akadályt az előadás elé. De a sikerhez sem. Egyfolytában haladt százszor.

Színműírói büszkeséggel fordult erre újra a Népszínházhoz: *Jupiter és társai* (1901). A művet Rákosi Jenő nem fogadta el. Mégis előadták. Jenő mint igazgató időközben megvált a színházról. Így sikerült hát Viktornak az a szándéka, hogy a Népszínházzal is megbecsültesse tehetségét. A taps azonban mérsékelten szólalt meg a széksorokból, bár bohózat volt és bár Sipulusz írta.

Ezekután az ország első színházához: a Nem-

zetihez fordult. A *Sasok* ott keltek szárnyra (1901). Igaz, hogy hamar eltűntek a láthatárról. Annyira hamar, hogy az Elnémult harangoknál már érthető óvatossággal közeledett csak újra a színpad felé.

Az *Elnémult harangok* lassú meggondoltsággal készült. Viktor már munkaközben megállapíthatta, hogy az érzelgős ködökbe burkolt cselekmény a regényben szebben és hatásosabban bontakozik ki. Nem merte hát teljesen a közönség kifürkészhetetlen megértésére bízni színműve sorsát. Malonyai is kételkedett abban, hogy aki a regényt olvasta, megalkuszik-e a festett falak közötti cselekménnyel. Rákosi Jenő, akiben a szerzők teljesen bíztak, hideg őszinteséggel vallotta be:

— Nem jó a darab!

Azt azonban elhallgatta előttük, hogy előzőleg odanyomta a kéziratot Gabányi kezébe:

— Nézd át. Te játszánád a főszerepet, mi a véleményed róla.

Gabányi ismerte a regényt is és most, hogy a tiszteletes alakját különleges figyelemmel betűzgette, így kritizált:

— Nem lehet jó szerep az, amelyik ilyen könnyen megjátszható, és nem jó színmű az, amely a sikert az utolsó jelenetben a politikára bizza. Figyeljete és tanuljatek Beniczkyné Bajza Lenke regényeiből. Minden a végső csókra íródik benne.

Rákosi Jenőt megfogta ez a végső csók gondolata. Annyira megfogta, hogy szerkesztői munkája mellett is titkon nekilátott s átgyúrta a színművet a csóknak irányítva.

Viktor csak bámult, mivé vált az irás. Malonyai azonban nem bámult, hanem bosszankodott s kedvetlenül lapozgatva fanyalodottan mondotta:

— Most már legalább se regény, se színdarab!

Vigasztalhatatlan volt. Ez az elkeserítő hangulat átragadt Viktorra is.

— Jenő egészen elbeniczkiesítette! — kedvetlenkedett a műtől Viktor is.

— Nem baj — vigasztalta őket Rákosi Jenő.
— Gondoskodom róla, hogy a Nemzeti Színház ki-
hozza. A többit bízátok rám.

Mikor a főpróbát lejátszották, az ünnepségen megjelent kritikusok nyilatkozatai megdöbbenően határozatlan véleményeikkel bosszantották a szerzőket és Rákosi Jenőt egyaránt. Még Alexander Bernát sem merte rácsapni a bélyegzőt: Biztos a siker! Pedig ő volt éppen, aki hivatalból megbírálta s neki köszönhető, hogy az igazgató vállalkozott az előadásra.

Az első est mégis váratlan tapszuhataggal végződött. Az első felvonás után ugyan szinte kínos csendesség fogadta a szerzőt. A másodiknál mintha kissé felmelegedett volna a hangulat. De ami lelkesedést a nézők a két felvonásnál megtakarítottak, azt mind kiöntötték a harmadik végén, majd a negyedik után.

A darab így vígan futotta le a száz estét egy végtében, amire nemigen akadt példa a Nemzeti Színház színpadán. Mindenki Rákosi Viktort ünnepelte lelkében, bár Malonyai Dezső neve is ott szerénykedett a színlapon Viktoréval együtt. És különösen nem jutott az ünneplésből egy halványka dicsérő sor sem Rákosi Jenőnek az „elbeniczkiné-bajzalenkézte” érdemekért. Pedig éppen ez a Beniczkyné mézeskedés hozta helyre Malonyai ügyes színpadi jelenetezésének néhol regényszerű vontatottságát.

Együtt Gárdonyival

Amíg mindezek a színpadi küzdelmek történtek, Rákosi Viktor nyugodtan folytatta másik foglalkozását: a szerkesztést. Attól a perctől kezdve, hogy sikerült visszahelyezkednie a Budapesti Hírlap gondtalan zsöllyéjébe, hogy a békegalamb duzzadt borítékját valamiképpen viszonozza, nekifogott kellen-akaratlan az élclapnak. A lap címe akkor már megvolt. Jókai Mórnak az *Űstökös* megszűnte után viselt álnevét: *Kakas Márton*t tette meg Jenő bátyja lapcímül. Gondolta:

— Ezzel Jókait is sikerül megszereznem és biztosítanom a tréfás ujság számára. Elvégre is Kakas Mártonnak szellemi kötelezettsége, hogy hű maradjon Kakas Mártonhoz!

A Kakas Márton első száma 1894 szeptember 30-án jelent meg s tizennégy évfolyamán át került ki Sipulusz szerkesztő tollából és jókedvéből. A lap megindításakor Gárdonyi Géza is ott hagyta a Magyar Hírlapot s levelet indított vidám barátjának, Rákosi Viktornak. A levélre kívül ezt írta:

Adassék e levél Tekintetös Kokas Mártony

Belül pedig ezt:

Tisztótt Kokas Mártony uram lyó egésségöt és hasolló lyókat kívánok, továbbá hogy az baromdoktor nálunk lyárt, hát aszondi, mér nem ereszt kend egy pár levelet Kokas Mártonynak is, mondok minek az annak uram, nem érti az a zírást, olvasni mög éppenséggel nem tud, noha sógorom

és a familiába majdnem mindönki írástudó, tsak épp a feleségöm nem.

Aszondi erre, nem az nyuládi tsordásrul van szó, hanöm arrul a Kokas Mártonyru, aki képekk-el ékösitett ulyságot szörkeszt Budapestön ügön lyelös Embör.

— Kokasnak híják? — mondok.

Annak, aszondi.

— No mondok, ha Kokas, hát akkor a mi hadunkból való, tsak az a kérdés, hogy a Beretvás Kokasokbul való-e vagy a Szabó Kokasokbul, ámbátor mind egy teknőbe kelt, elfogadom a Sógorságot, úgyis tsak én magam vótam úr eddig az nemzetségünkbe és hát úgyis egy kis fótót ejtött ralytunk az a Bali Miháj sógor, möte az létrán lyárásra válalkozott, ámbátor ojan is köll az gonoszságok elröttentésére, de mégis röstellöm, mert Tzigánynak való mestörség az, nem magyarnak.

Hát abba ögyezzen belé tisztött Kokas Mártony uram, hogy az kiállításrul való tapasztalatokat röndre megírom a zujságjának, akkor legalább a kösség is mögolvashati, mikor möre tapasztalkodok és mindön magyarnak világositok az tapasztalatajimmal, mán hát akinek nem tök a feje.

Mejhöz hasolló Lyókat kívánok

Göre Gábor
bíró úr.

Ha a zabrakolásbul begyövök, még írok hozzá.

Begyöttem, hát.

Még valami.

A feleségöm egypár tsolkot küld az sógorasszonynak, mivelhogy ü bizonyosnak véli a sógorságot, mer aszondi, ha Kokas, bizonyosan rokony, hát mondok mögírom,

mejhöz hasolló lyókat kívánok

Göre Gábor
bíró úr.

E levéltől kezdve Gárdonyi Géza és Rákosi Viktor elválhatatlanok. Göre Gábor szombatonként meg-megjelent Kakas Márton hasábjain, ami különösen kezdetben nem ment olyan könnyen, mert a Magyar Hirlap Göre Gábor alakját magáénak tulajdonította s perre fogta Gárdonyit:

— Nincs joga az írónak se a Göre nevet, se a népies szólásmódot más lap hasábjain használni!

A bíróság azonban nem így értelmezte a helyzetet. Megvédte Göre eredetiségét, merthiszen látnivaló volt, hogy aki Gárdonyi helyett a Görét írta, nem éppen a legszerencsésebb kézzel utánozza a paraszti írást és történeteket. Gárdonyit nem is bántotta volna, ha valaki a Magyar Hirlapnál Görét mimel írásaiban, csak azt nem engedhette, hogy a nevet és alakot bárki is kisajátítsa tőle, mert hisz nyilvánvaló volt, hogy Göre annyira Gárdonyi Géza teremtménye, hogy még a nevében is benne rejlik a G. G. monogramm. Dehát abban az időben és azok között az irodalmárok között még sok akadt, akik a pehelytollat cserélték át acéltollra a jobb üzlet érdekében.

A rejtelmes rejtvény

Amíg Gárdonyi Gézának a pere a Magyar Hirlapékkal eldőlt, Gárdonyi nem írt Görét.

— Hadd lássa a közönség, mi a Göre más tollából!

Rákosi Viktor meg, hogy foglalkozást adjon mégis Gárdonyinak, beültette a szerkesztői izenetek és egyéb ilyen irodai időtöltések kalamárisához és megbízta a heti rejtvényrovat kieszelésével is. Gárdonyi Géza azonban itt is Gárdonyi Géza maradt. A Kakas Márton legelső számában ő maga szerkesztett egy képrejtvényt. De nemcsak szerkesztette, meg is rajzolta. Ábrázolt egy oroszánt elemi-iskolás rajzolóművészettel, de azért meg lehetett róla állapítani, hogy ez valóban oroszánnak szeretné, ha néznék. Azután egy levéltelen fát. A fa mellé távolabb egy embert, aki puskából lő a fa felé.

Tessék! Fejtse meg, aki ráér!

Gárdonyi csalódott abban, hogy az olvasók fejtik meg először a rejtvényeket. A szerkesztőség tagjai és a nyomdászok, általában akik már korrek-turában élvezték a lapot, nekifogtak a fejtörésnek és egyenkint szállingóztak be Gárdonyihoz:

— Mondja már meg kérem, mi ez? Oroszán, fa és lő?

— Ohó, — felelte Gárdonyi — csak nem rontom el az olvasók kedvét, hogy éppen valami szerkesztőségi tag kaparintsa el előlük a jutalom-díjat.

— Kijelentjük, hogy nem pályázunk.

— Akkor meg úgymint mindegy, várhatnak! —

vigasztalta őket Gárdonyi. — Péntek délig nincs megfejtés.

De jöttek ám az ismerősök is és a pesti olvasók, akiknek sikerült kikutatniok, hogy a rejtvényt Gárdonyi szerkesztette. Gárdonyi azonban csak mosolygott rajtuk:

— Péntek délig nincs megfejtés.

Még Rákosi Viktor is megkörményezte:

— Ugyan Géza, ne idegesíts bennünket ezzel az ostobasággal.

— Még neked se mondom meg! — válaszolt komolyan Gárdonyi.

Végre péntek dél érkezett. A szerkesztőség és a nyomdászok nagy rajban gyűltek Gárdonyi ajtaja elé: mi a manó lehet ez: oroszán, fa és lő?

Gárdonyi lement a szedőterembe s maga szedte ki ritkított betűkkel a következő választ, csak azért, hogy tovább tartson az izgalom:

A rejtvény beküldője időközben meghalt s a megfejtést a sírba magával vitte.

Rákosi Viktor bosszankodott a megfejtésen.

— Mi lesz, ha az olvasók megharagusznak e miatt a lapra.

— Dehogy haragusznak, — felelte Gárdonyi — itt a kezemben egy folytatásos Jókai vidámság, ott végzem majd az első közleményt, hogy . . . és az orvos felment a tetőre és a tető recsegve, ropogva . . . Akad-e majd valaki az országban, aki nem lesz kíváncsi, mi történt az orvossal? És ettől rögtön elfelejtik az oroszánt, a fát és a puffanást!

Jókai és a Kakas Márton

A Kakas Márton jó erőssel indult. Különösen Rákosi Viktor dolgozott benne rengeteget. Lankadatlan kitartással fáradozott hetilapjának megírásán. Gyűjtötte, javítgatta, mérlegelte a beküldött írásokat. Jaj volt annak, aki késedelmeskedett, noha ő maga nem éppen a pontosság hírében állott. Egy alkalommal egy örökké késedelmes íróval: Sümegi Kálmánnal megcselekedte, hogy folytasásos humoruskjét egyszerűen befejezte. Persze éppen az ellenkező módon, mint ahogy az előzményekből sejteni lehetett.

A hirtelen fejelést elmesélte Jókainak. Jókai nagyot mulatott a merészségen.

Rákosi azonban szándékosan említette a történetet a nagy regényíró előtt s bizony nem sokáig váratott magára a komáromiak híres tolla, mert ő is a pontatlanság jegyében éldegélt. Rákosi azonban nem volt rest, megfenyegette őt is ily módon:

Kedves Móric bátyám!

Ha a regénykéziratot pontosan meg nem kapom, hát úgy befejezem a regényét, hogy sírva néz rá a világ! Emlékezhetik rá, hogy tudok hozzá!

Ettől kezdve aztán pontosan megérkezett a kézirat, ahogy a folytatásos szedés kívánta.

Egy más összetűzése is volt Jókaival, amit már Fesztyné vett észre, mert az öreg véletlenül se olvasta el mégegyszer, amit írt. Az történt, hogy Jókai ezt írta valahol:

Iszik, mint a kefekötő.

Rákosi Viktor, ahogy ezt a sort megpillantotta,
felvette a házi telefonkagylót és leszólt a kiadóba:
Mondja Kovács úr, hány kefekötő előfizetők
van?

— Öt.

— És kőfaragó?

— Az csak kettő.

És kijavította a szöveget kőfaragóra.

Dehát Jókai nem törődött vele. Különösen a
magyarázat után nem.

Akit mindenütt szívesen látnak

Ennyi minden aprólékos gond mellett nemcsak a Budapesti Hírlapnál, a Kakas Mártonnál, hanem más lapok hasábjain is beleütközünk Rákosi Viktor nevébe. Hogy hogyan győzte mindezt, ma is megfejtethetetlen. Vasárnapi Újság, Új Idők, Ország—Világ, Képes Családi Lapok (ahogy ő hívta: Mindenre képes családi lapok), Magyar Szalon (Szalonna Újság), mindenütt ott forog Rákosi Viktor neve. Ily nagy munkásság mellett nem csodálkozhatunk, ha az olvasók elismerésén kívül a hivatalos méltánylások is köréje csoportosulnak. A Petőfi-Társaság (1892-ben) tagjává választja. Váratlanul emeli magához az akkori írók közül, amin annál inkább csodálkozhatunk, mert Szabó Endrével együtt került a neve a jelöltek közé és igyekezett a beválasztás felé. Szabó Endre bizonyos volt a sikerében, már csak azért is, mert a Petőfiék inkább a verselők felé hajlottak bizalmukkal, mint a prózáírók felé. Talán el is bukik Rákosi, ha a Kakas Márton Sipulusza jókedvében ki nem figurázza ellenjelöltjét egy versben, amelynek visszatérő sorai így hangzanak:

*Tudhatja pedig azt kocsis, kardinális,
Szebb dalt írt Petőfi Szabó Bandinál is.*

Lehet, hogy ez a néhány sor, de lehet, hogy Rákosi Viktornak országosan elterjedt népszerűsége hatott. Vagy talán az, hogy szerette a felolvasó asztalt s gondolták, elkel egy kis humor a komoly Akadémia tudós falai között is. Annyi bizonyos, Sipuluszban nem választott méltatlant a Társaság. Ellenkezőleg: már a hivatalos bemutatkozásnál kitűnt, hogy az országos vélemény egyező a tag-

választókéval. *Rozmaring a padlásablakban* című székfoglalóját a fővárosiakkal egyidőben a vidéki lapok is közölték s ezzel igazolták országszerte, ki az a Rákosi Viktor, akit ünnepeve fogad Széchenyi oszlopos hajléka.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az élet útvesztőjén

Csak évek mulva eszmélt rá Sipulusz, hogy nevének közkedveltsége nemcsak arra jó, hogy soha vidéki utazásokra az országban ne vállalkozzék, mert sehol egy nyugodt délutánja vagy estéje nem akad. Mert mindenütt, ahova csak beteszi a lábát, látni óhajtják, szónoklatokért és tréfákért ostromolják, banketteket rendeznek számára és bizalmas családi meghívásokkal árasztják el. A mindenütt szívesen látottság teher ugyan, de más jó is származhat belőle. Olyan, ami vele történt. Egy reggel arra ébredt, hogy három vidéki atyafi zörget a lakása ajtaján. Az egyik valami kényelmetlenül hosszú rúdfélét cipel a vállán, a másik kettőnél nincs semmi. Mind a háromnak az a törekvése, hogy bejusson Rákosi Viktor otthonába. A dörömbölés, csengetés a kora reggeli órák ellenére is megnyitja a bejáratot. A család ijedten kelti fel Viktor urat, aki a szalonban, ha nem is szalonképesen, de négy apró csemetéje hasonló öltözetű környezetében várja ijedt szemmel a történendőket.

A három vidéki dalia belépked. A rúd is valahogy bekerül a lakás pestiesen szűk bejáratán. A legidősebb férfi megköszörüli a torkát s csak ennyit kérdez:

— Az úr az a Rákosi Viktor?

— Én vagyok — mosolyogja a mindig mosolygó tekintetű Rákosi Viktor.

— Mert mi ötlet keresnénk!

És előáll a szóval:

— Nagyságos uram! A követválasztás ügyiben szíveskettünk főgyinni. Mivelhogy kérem ássan, nálunk a főispán tulajdon saját fia lépett föl, de

mi mégis megmutatjuk, hogy az elvből nem engedünk. Hanem az urak ott nálunk nem mernek ellene vállalkozni, hát szégyen-gyalázat vána, ha a balpárt nem tűzné ki a zászlót. Hát elhatároztuk, ha csak akkora jelöltet is, mint az öklöm, de hozunk Pestről, hogy a méltóságos úrnak megmutassuk, nem ő parancsol a vármegyében. Hát ehun a zászló. Amit mondtam, megmondtam. Mán rá is irattuk a nagyságos uram nevit.

Erre a fiatalabbik lerántja a rúd burkolatát. Egy nemzeti színű zászló tűnik elő belőle. A zászlót meghajtják a nagyságos úr előtt s egyszerre kiáltják mind a hárman:

— Éljen Rákosi Viktor, Hajdúdorog szeretett képviselőjelöltje.

Amire Rákosi Viktor erősen megrázta a hármas küldöttségnek mind a hat kezét s boldogan gondolt a közeljövő izgalmaira. Egyelőre azonban csak ennyit mondott:

— A jelöltséget elfogadom.

Dorogon annyit tudtak Rákosi Viktorról, hogy Kossuth Lajos híve. Ami számokban és elvben annyit jelentett: 1848. A nevét ismerték ujságból, tehát tudhatták, vesztegetésekre föláldozni való értéke nem igen kerülközik. A név és személy mégis elég volt arra, hogy meghívják jelöltnek.

Sipulusz vidáman utazott le a kerületébe. Szónokolt. Lelkesített. Minden szónoklata azzal kezdődött:

— Tisztelt polgártársak!

És azzal végződött:

— Isten éltesse a kerület derék polgárait. A nemzet színe-javát.

A választásig azonban nem jutott el. A szerkesztőség szobai levegőjéhez szokott szervezete nem bírta a hordótetőről való dörgő politikai szózatokat. A hideg falusi levegő megártott. Tüdőgyulladást kapott. Hetekig vergődött élet-halál

között, mígnem a helyébe megválasztották azt, akit ő küldött a dorogiaknak.

A siker így elputtyant. Legalább is Rákosi Viktor számára el.

Képviselőjelöltösködésének mégis kerütközött eredménye. A választását megírta a *Polgárháború* című gúnyos regényében. Meghülésének a történetét *Egy mameluk* című novellájában.

Alig várta, hogy betegségéből kigázzoljon. Képviselői kortesútjának élvezetébe annyira beleszeretett, hogy mihelyt az orvos talpraállította, rögtön új utakra indult. Egy időközi választáson próbálkozott. Ez alkalommal azonban minden előzetes felkérés és ismeretség nélkül.

No meg is bukott alaposan.

Á parlament felé

Elkelt ez a korteshadjárati lecke Rákosi Viktornak. Csak talán nem annyira, mint amennyire ő lelkére vette. Mikor legközelebb a képviselői megbízatások hivatalosan lejártak, bár a hajdúdorogiak újból biztosították bizalmukról, nem hitt nekik: fölkészült alaposan a választási harcra. Nemcsak a kerület jelentősebb választópolgárait kereste meg levelével támogatásért, addig is míg személyesen nem tiszteleghet náluk, hanem még Gárdonyi Géának is indított egy levevelet. Ezt:

Kedves Öregem!

Vasárnap jelölnek. Hozz kortesverseket ma keddre a Pósa-asztalhoz, az Orientbe. Van nekem egy városom: Hajdúdorog. Görög katolikus magyarok. Ezek eddig mindig a kormánypártra szavaztak. Itt az alkalom, hogy gondolkodásukat megbontsuk efféle gúnyversekkel.

*Tudjátok-e, mit mondanak Dorogra
Ott tűzik a magyar embert horogra.
Halljátok-e, ne hagyjátok magatok,
Hajdúk vagytok, hős Bocskay fajzatok!*

Ugye elhozod valamennyit?

Gárdonyi teljesítette Sipulusz kívánságát, mert egy verséről tudok csak, amit Dankó Pista zenésített meg és Rákosi Viktor kortesei énekelték:

*A lovamnak mi jutott eszébe,
Kormánypárti tollat tett fejébe.
Hallod lovam, ne hagyd el a gazdádát,
Bolond volnál, ha beállnál számárnak.*

A korteshadjárat eredménye: a nagy futkosás, szónoklat, kortestoll, zászló, malac-pörkölt és hordórahágás teljesen fölösleges volt. Nem mert Rákosi ellen fellépni senki. Egyhangúlag jutott a parlamentbe.

Csak a következő választás alkalmával jelentkezett ellenjelöltnek egy fővárosi ügyvéd. De ez aztán értette a szót. Rákosi Viktor füle hallatára is elmondotta a beszédjét olyan dörgedelmes hangon, hogy Sipulusz beleverejtékezett.

A kétségbeesés azonban találékonnyá tette szeretett régi képviselőnket. Rákosi a hatalmas erejű szónoklat utolsó akkordját elkapva, azzal toppant a Hajdúdorog főterén felálított emelvényre:

— Ó Sámuel! Ó Sámuel! én téged bámuell!

E ma is sokat emlegetett mondatával kivégezte a kormány jelöltjét. Egyhangúlag választották meg másodszor is. Sőt harmadszor is. 1902-ben, 1906-ban és 1910-ben. 1918 november 16-ig, tehát az összeomlásig képviselte a hajdúkat. Kortésútjai alkalmával megeresztett egy-egy tréfája bejárta a hajdúfészkeket s évekig derültek rajta a választópolgárok. Elég volt, ha egy helyen beszél, másnap az egész választókerület tudta minden szavát.

De az országházban is szerették. A Ház humora belőle csendült ki. Sipulusz közbekiáltásaiból többet okult az ország, mint a hosszú beszédek elnyújtott unalmasságain. 1904-ben a képviselőház jegyzőjévé is megválasztották. No ez nem éppen nekivaló szerep. Oldozkodott is tőle hamarosan.

Mai szemmel nézve azonban mosolyogni való, hogy Jenő bátyját, aki örökké publicisztikai munkákon elmélkedett, napról-napra vezércikkeket töprengett ki a tollából, nem sikerült a Házba bejuttatni. Ellenben Viktor, aki könnyed tréfáival szapult a mindig a tudós politikát, helyet kapott a gótikus házban.

Igaz, hogy ezzel szemben Rákosi Jenő, a régi Kremszner megkapta a magyar nemességet a király-

tól, Rákosi Viktor ellenben nem tudta ugyanazt fiai számára megszerezni. Még Rákosi Jenő közbenjárására sem. Rákosi Viktor mint szélső baloldali Kossuth-párti képviselő néhány túl őszinte nyilatkozatával elrontotta alaposan a dolgát őfelsége előtt. Különösen amikor I. Ferenc József a kérvény szövegéből azt is kiolvashatta, hogy Sipulusz a nemesi kitüntetést fiaira gondolva kéri. Mire a király császári sértődöttségében még Rákosi Jenőre való tekintettel is megtagadta Rákosi Viktornak a magyar nemességet.

De ki tudja mindezt ma már? Rákosi Viktor megbecsülése sohasem volt nálunk királyi pergamen rendelése, annál inkább nemzeti büszkeség. Azon meg ugyan ki töprengett ebben az országban, hogy az egyik Rákosi ipszilonnal írhatná a nevét, a másik meg csak i-vel, és az ipszilonos azért az i-s kedvéért mindig csak i-vel írja?

A Kisfaludy Társaságban

A képviselőség mindamellet nem ártott Rákosi Viktor tollának, mint ahogy nem ártott humorának se. Szorgalma megmaradt a réginek. Irt, szerkesztett, Budapesti Hirlaposkodott és Kakas Mártonkodott. Irodalmi sikerek kergették nála a politikai sikereket. Lehetne-e így tőle hiúságnak venni, hogy élete delén egyszer arra gondolt:

— Miért ne lehetnék már én is tagja a Kisfaludy Társaságnak? A Budapesti Hirlap naponta bejáró rovatosaik között alig akadt, aki ne volna kisfaludysta.

Felöltötte hát a legfényesebb Ferenc József-kabátját és a legtöbb buggyt vető fekete nadrágját. Kötött hozzá fehér nyakkendőt, három ágból lapítottat. És beállított Jókaihoz. Jókaihoz éppen akkor érkezett, mikor zajos társaság vendégeskedett nála: Fesztyék, Bródy, Gárdonyi, Hegedűsék. Szóval a szokott együttes. Rákosi Viktor azzal ajánlotta magát az ősz mesternek:

— Gyulai Pálnak nincs igaza, mikor azt állítja, hogy az ujságírás tönkreteszi a tehetségeket. Az én helyzetemben legalább is nincs. Mert ha rólam van szó, bizonyára azt felelné Gyulai Pál: Hohó, barátom, hiszen ön nem is tehetség. Ám jó, belenyugszom. Csak abba nem nyugodnék bele, ha nem sikerülne a Kisfaludy-parnasszusra feljutnom.

Hogy mennyire komolyan fogta a Kisfaludy ügyet Rákosi, bizonyítja az a levél, amelyet Gárdonyinak menesztett, mégpedig ezúttal kivételesen a legkomolyabb hangon:

Kedves Barátom!

Szerdán lesz a választás. Azért nagyon leköteleznél, ha szerdán délután négy óra tájt elmennél Fesztyhez s Atyamesterünket az utolsó félórán figyelmeztetnéd. Mert tudod, öregem, Jókainak az oly parányi csöpp dolog, nekem meg, ha már belekezdtem, nagyon, de nagyon fontos. T. i. az, hogy meg ne bukjam.

Ugye megteszed?

Ölel Sipulusz.

Rákosi Viktor a Kisfaludy Társasági tagságával is úgy járt, mint a képviselőségével. Az első jelöltségnél ez sem sikerült. Úgy elbukott Radó Antallal és Jakab Ödönnel szemben, hogy bosszantó. Radó Antal 19 szavazatot kapott, Jakab Ödön 18-at, Rákosi Viktor 17-et. Üresedésben csak két hely volt s így Radó Antal, a Petrarca szonettjeinek és Leopardi verseinek a fordítója, s utána Jakab Ödön tanár, Árgirus királyfi költői elbeszélője besiklott Sipulusz előtt.

Hanem a következő évben aztán Rákosi Viktor csakugyan tagjává emelkedett a Kisfaludy Társaságnak. Ekkor is csak két hely volt üres az új tehetségek befogadására. Rákosi Alexander Bernáttal, Palágyi Lajossal, Riedl Frigyessel és Somló Sándorral indult együtt. Már az első szavazásnál kitűnt, hogy kár volt Jókait újból kimozdítani hajlékából. A 31 jelenlevőből 23 ítélte érdemesnek, hogy reá szavazzon. Utána kullogott be 16 szavazattal Somló. Riedl Frigyes ennek folytán lemaradt Gyulai Pál elnök nagy szomorúságára.

A választás után megrendeződött a szokásos ünnepi vacsora. Szász Károly is elmondotta a szokásos Kisfaludy Sándor köszöntést. Mikor azonban köszöntőjében odaért: Kiváló regéi Csobánc, Tátika és Somló, valaki magafeledten közbekiáltott:

— Éljen Somló!

Mire Sipulusz Gyulaira pillantva így használta ki a hangulatot:

— Éljen a mi taticánk!

Gyulai sem előtte, sem utána nem maradt adós Sipulusznak e lelkesedés viszonzásával. Eddig ugyan olyanokat írt Rákosi Viktorról, hogy sokszor elhült tőle nemcsak a Budapesti Szemle, de vele együtt az irodalmi közvélemény is. Ezt írta egyszer (1891).

„Nem tudunk tisztába jönni a szerző egyéniségével. Ir néha jókedvből, néha rosszból. De illet (mint ez a tárca) rossz kedvében se gondol ki az ember, legkevésbé, ha humorista.“

Egy más helyen meg azt mondja:

„A jókedv, humor, komikum drágakincs életben, művészetben egyaránt. Azonban a művészet lényegében mindig komoly és minél komolyabban fogja föl az író hivatását, annál több és nemesebb.“

Dehát mindezt feledésbe vetve Rákosi Viktor, mint a Kisfaludy Társaság okleveles humoristája mégis vállalkozott, hogy az új tagok nevében felköszöntse Gyulai Pált, mint szeretett elnökünket.

— Úgy érzem magamat, — mondotta — mint az az úr, aki nem egészen névrokonom ugyan, de némileg a neve hasonlít az enyémhez: Szizifus. Mint olyan, akinek valahára sikerült a követ felhengergetnie a hegyre. Csakhogy az a különbség közöttünk, hogy míg Szizifus a hengergetés után jogot formált arra, hogy a hegy tetején megpihenjen, nekem kötelességem, hogy tovább dolgozzam. Ez a programom olyan program, amelyről a programbeszédet legnagyobb örömömre csak a választás után mondhattam el. Ezekután engedtessek meg, hogy poharamat a Társaság elnökére ürítsem. Arra az elnökre, aki engem a választás előtt már sokszor megpirongatott. De meghajlok igazságszeretete előtt. Ami annyit jelent: én ővele nem disputálok. Bár a jövőre nézve ugyanezt nem ígérhetem.

Rákosi Vikort 1897 őszén (november 24) avaták a *Szoborügy a Sárréten* című novellájával a Kisfaludysták közé. Ettőlfogva ötletességével és

humorával itt is, mint a Petőfiben a felolvasóasztal kedvelt műsorszámává vált.

Gárdonyi Géza akkor még nem is igen ábrándozhatott a Kisfaludy magasságról. Csupán Göréje jelentett ismertséget számára. Mikor aztán később arra került a sort, hogy *Egri csillagok*-jával, *Láthatatlan emberé*-vel és száz estés *Borá*-val megalapozta tollának sikereit, Rákosi Viktor is egyike volt azoknak, akik elindították a mozgalmat, hogy Gárdonyit a Kisfaludy Társaságba megválasszák. No el is bukott a nagy Gárdonyi egy alig-alig ismert nyelvtudóssal szemben, majdnem egyhangúlag. Az országban csak akkor figyelmeztek a választásra, amikor egyes napilapok tapintatlanul éles támadást intéztek Sakuntala ártatlan fordítója ellen. Sipulusz a parlament folyosóján éppen akkor tárgyalta a történeteket Bartók Lajos, Sebők Zsigmond és Kabos Ede társaságában, mikor a kultuszminiszter mellettük haladt el. A miniszter megállt egy percre és megkérdezte Rákosit:

— De hát ki az, akit megválasztottak?

— Gimnáziumi tanár — világosította föl a minisztert Sebők az egybegyűltek nagy hahotája után.

— És mi az érdeme? — érdeklődött tovább a miniszter.

— Szanszkrit nyelvből fordított — válaszolt Bartók.

— Uraim! — szólalt meg erre Rákosi Viktor. — Én nem hiszek a szanszkrit nyelvben. Sőt, határozottan kijelentem: szanszkrit nyelv nincs is. Ezt a nyelvet Szász Károly találta ki csak azért, hogy jelöltjét beválasztathassa Gárdonyival szemben a Kisfaludy Társaságba. Így jár az a jelölt, akit én ajánlok!

Általános derültség szökemlett a közelben levő képviselők arcára.

— Sipulusz a szanszkrit nyelv ügyben igazán illetékes lehet, — mosolygott a miniszter — hiszen

eleget járt északon. Emlékszem, ő írta egyszer valamelyik könyvében: furcsa nép ez a hollandus. Versicherung helyett azt írja: Versaeckering és erre a kis különbségre alapít magának külön királyságot.

Ha a ma komolyságával alaposan mérlegeljük a miniszternek ezt a kijelentését, mi is gondolhatunk valamit.

— Ilyesfélét:

— Furcsa nép ez a magyar, hogy egy ilyen vidám, kedvestollú kiválóságának még csak egy asztallapnyi márványtáblát se állít, se Ukkon, Mukkon, Fukkon, se valami pesti ligetben vagy házfalon legcsekélyebb hálája jeléül Rákosi Viktorral szemben, akinek kacagtató szellemességeit még évtizedek múltán is élvezzük.

Összkiadás a láthatáron

Emlékszem, kezdő gimnazista diák voltam még mikor Rákosi Viktor első kötetével összetalálkoztam. A fogorvosom várószobájában akadtam rá. Idejárt Rákosi Viktor könyveinek jövőendő kiadója is: Révai Mór, akinek az első dolga volt mindig, hogy az asztalon heverő könyvekre pillantást vessen. Rendben vannak-e? Nyúltak-e hozzá? Elégedetten állapította meg, hogy a kötetek közül ha valamelyik nem volt a helyén, hanem valahol kézben olvasták, az legtöbbször a Rákosi-kötet lehetett.

Az időben jelent meg a *Derús históriák*. A kiadót talán sohasem érdekelte a tartalom. Inkább azt vizsgálgatta rajta üzleti kíváncsisággal, amit az új tajtékpipás a pipája oldalán:

— Érik!

A Rákosi Viktor-kötet is érett. Szintelenedett. Fakult. Kopott. Mocskolódott. Kenődött. Szakadt. Sőt egyszer csak azt is észrevehette rajta: eltűnt a borítólap. Később meg, hogy: a megmaradt csonk is ívekre bomlott.

Az orvos aztán egy napon a *Derús históriákat* kicserélte két más kötetre. Ezek voltak a *Humoreszkek*. Komoly, szép sötétkék kiadás. A külsőség méltóságos színezete talán nem is illett túlságosan ehhez a kötethez. Inkább valami más műre simulhatott volna ez a komolyszínű boríték. Dehát mindez talán nem is tartozik ide, hanem inkább az, hogy az első gondolatot Révainak kétségtelenül ez az előszobában heverő Rákosi-könyv adta az összkiadás megrendezéséhez.

Bizony nagy dolog is az, mikor egy író odáig jut, hogy „minden munká"-jának kinyomtatására

méltatják. Rákosi Viktornál is ez volt. Kiadója bizonyos, hogy sokat fontoskodott rajta, amíg előállt az örvendetes nyilatkozattal. A fő lendítőerőt az orvosi szobában elért sikeren kívül egy szinte jelentéktelennek látszó esemény is kibonthatta: A szerző és a kiadó tudta és engedélye nélkül idegen nyelvre elorozták Rákosi Viktor egy kötetét. Olyan kötetet, amely idehaza nem váltotta be azt a reményt, amivel a szerző és a kiadó elindította. A két érdekelt fél így csak egymásra bámult:

— No most mit kellene cselekednünk?

Többször előfordult már, hogy Rákositól tréfákat csentek el s külföldi nyelvre lefordítva, az új szerző vagy fordító sikereket ért vele. De hogy egy könyvet teljesen lefordítsanak és Sipuluszt éppen hogy az előszóban pár szóval kielégítik, az nem fordult elő.

A *Polgárháború* című gúnyosízű regény vált így áldozattá. Rákosinak azonban annyi sok a jó barátja a föld kerekén, bizony megküldték neki. Rákosi a külföldi értesítéssel kapcsolatban megbotránkozva írt pesti kiadójának:

„Mellékelve küldök egy füzetet, melyet valami ismeretlen barátomtól kaptam. Ez a *Polgárháború* című regényem plagizálása. Ez a kalóz engem nem értesített. Engedélyemet nem kérte. És pénzt sem adott. Amit nekem juttat, az csak annyi, hogy sajátkezűleg írott előszóban kegyeskedik megemlíteni Sipuluszt. (De nem úgy, mint szerzőt.) A címet és neveket megváltoztatja. Itt-ott egy kicsit föleresztette az írást valami német generál-szafttal, de különben szóról-szóra az én regényem. S még ehhez az arcképét is odanyomatja a címlapra. Hasonlítsd össze, kérlek, az eredetivel. Mit lehetne tenni? Hisz, ha ilyesmit tűrünk, a szemünket is kilopják. Szemtelenség azt hinni, hogy ezzel a kis eldugott megemlékezéssel megelégedhetünk, mintha a legnagyobb szerencsének tartanánk, hogy Kürschner úr vállalatában részt vehetünk. Reiner úr pedig

— aki rám nézve a legkedvezőbb esetben is csak fordító — ott pöffeszkedik pofájával, kezeírásával és életrajzával. A napokban találkoztam a másik zsvánnal s ettől azt hallottam, hogy Reiner jelenleg Darmstadtban lapszerkesztő, de nem tudom, hogy ez igaz-e?"

A kiadó e levélre ezzel felelt:

„Szíves leveledben közölt dolog engem is rendkívüli módon érint, azonban nézetem szerint a dologban anyagi érdekeid szempontjából valamit tenni alig lehet. Minthogy mi magyarok nem vagyunk benne a berni konvencióban, nálunk a szerzői jog fordítások tekintetében csak szerződések útján van biztosítva, s ilyenkor az irodalmi műveket hazai törvényünk megvédi. A mi törvényünk szerint öt év a védelmi idő. Minthogy a *Polgárháború* már sokkal előbb jelent meg (1897), ez a munka valósággal vogelfrei a külföldi literatúrákban.

Amit ez a Reiner nevezetű úr tett, az etikai szempontból mindenesetre elítélendő és ha meg akarod publicisztikailag támadni, igen helyesen teszed, de per útján vele szemben vagy a kiadójával szemben fellépni helytelen volna. Ha kívánod, a kiadónak mi írhatunk egy levelet, amelyben az eljárásról véleményünket elmondjuk, tisztán abból a célból, hogy a jövőre nézve hasonló konterband ellen tiltakozzunk. Magától értetődőleg teljes készséggel állok rendelkezésedre minden tekintetben."

A kiadónak ez a levele bizony a perrevitel tekintetéből téves nézeteket tartalmaz. A szerző éppúgy perelhetett volna, mint a kiadó. Csak az a kérdés, ha megnyerik a pert, akár Kürschnerről, akár Reinerről az ágytakaróján kívül lehetett volna-e valami egyebet is lehúzni. Gárdonyi Gézának is volt előzőleg hasonló pere (1896) egy francia műfordítóval. A Tizenkét novella és mű kötetéből lopott egy José Maria Heredia álnév alá rejtőz-

ködő Schwarc Mózes Józsuá. Gárdonyi megkapta a francia bíróságtól a legteljesebb elégtételt. A tolvajon azonban semmit behajtani nem lehetett, mire a Köztársaság elnöke egy jelentéktelen kitüntetéssel igyekezett Gárdonyi gyűlöletét mérsékelni Napoleon nemzete iránt.

Révai Mórnak a történelekből annyi tanulsága mégis lehetett: Rákosi Viktor tehetsége nemcsak magyar földön, de az ország határán túl is lehetőség. Eddig Révai csak a Humoreszkeket értékelte. Ettől fogva Rákosi egyéb munkája is mérlegre vetődött nála. Eredmény: bejelentette vállalkozását egy *összkiadás* rendezésére. Rákosi Viktor örvendett a hírnek. Minden vágya abban tornyosodott kezdő fiatalsága óta. És ezt elérte 1908 február 13-án.

Mennyi izgalmat és mennyi gondot jelentett ez az *összkiadás* Rákosi Viktor számára! Napokig nyugtalanul aludt a sok tervezgetéstől. Éspedig nemcsak a könyvei tartalmán törte a fejét, hanem — ami nem is tartozott óréá — a külső formátumán is. A külsőre vonatkozólag sok-sok mindenféle kavargott a fejében. Először azt tervezte, hogy talán régi kódex-imitáció kötésébe bújtassák a könyveket. Azután meg, hogy valami primitív külsővel burkoltatja, mint a ponyvairodalmi könyvek-nél szokásos. Ez jobban megfelelne a kelendőség emelésére. Persze ez is művészi kivitelben! Később meg arra gondolt: milyen ügyes Endrődi Sándor Kuruc dalok köteteinek a formája. Endrődi kuruc dalai piros bőrbe kötve jelentek meg. Ez azonban megdrágítaná. Nem rossz ötlet a kapcsos biblia-alak bőrdombormívű címlappal? Azzal a tervvel is előhozakodott a kiadójánál, hogy:

— Mi lenne, ha a tizenkét kötetet elhelyeznénk külön e célra készült szekrénykében és a szekrény egy művészi kivitelű székely kaput ábrázolna. Jantsó Benedeknek, a szabadoktatási tanács elnökének van Gelencén, Háromszék megyében

ilyen háza, sőt Petelei Istvánnak is, az erdélyi udvarházak költőjének. Mindegyiknek remek őseredeti a székely kapuja. Akármelyik mintául vehető. Megjegyzem, hogy a kapunak keskeny zsindeyes a teteje, mely végighúzódik a kapu fölött. E tető alatt ugyanolyan kapuszélességű tábla hirdeti: Ezt a házat Isten segedelmével építette öreg Jantsó Benedek stb. Erre a helyre felírnánk a könyveknek valamiféle közös címét. Például: *A mi hazánk*. Esetleg rovásos írás modorában, de latin betűkkel.

— No hát állj elő vén Márkus — így fejezte be fejtegetéseit a kiadójához írott levelében — és vedd le a süveged, mert ez kitűnő idea. Mi? Az a baj, hogy csupa olyan ötleteim jönnek, amelyek a külső sikert biztosítják. Remélem, hogy neked hasonló eszméid vannak a belső tartalomra vonatkozólag. Ja igaz! A kapun festés is akad. Talán a Feszty-körképéből az a részlet: Árpád a vezérekkel lóháton végignéz az elfoglalandó hazán. Kedves Móric! Nincs nálatok egy üresedésben levő igazgatói állás, mert rögtön megpályáznám. E pillanatban határozott tehetséget érzek magamban e hivatalra. Ez a könyvszekrény-eszme maga alkalmas arra, hogy 12 kötetemnek óriási propagandát csináljon. Te tegnap azt mondtad, hogy már ma hozzáfogtok a munkához. Láthatod ebből: én is hozzáfogtam. Csak jegyezd föl ötleteimet anyagaid közé, azt hiszem, a végén külön kötetbe foglalhatod, — tizenharmadiknak! — ha lassankint gyűjtögeted. Igérem, hogy bárminő jelentéktelennek látszó kis eszmém lesz, azonnal hozzád futok . . .

Voinovich is munkában

Igy indult el a szép tervezetés a tizenkét kötet gondolatával és a 24 kötet eredményével. De bizony nem volt olyan könnyű a sajtó alá rendezés, mint Rákosi Viktor gondolta. Erre külön valaki kellett, aki nekilát, ennek él és életéből egy évtizedet erre áldoz. Voinovich Géza vállalta a szerepet és áldozatot.

Nehéz volt.

A hirlapirodalom minden tájára szanaszét szórt Rákosi Viktor-nyomtatások összeszedése szinte lehetlenséggel határos vállalkozás. Napilap, folyóirat, almanach, magánlevelezés, hivatalos irka-firka, képviselőházi beszédek, emlékkönyvek s vidám asztalnál elejtett gondolatok lejegyzései hullottak külön fiókokba s osztályozódtak értékük szerint, mint valamikor diákkorában, ahogy Trutyi osztályozta iskolai dolgozatait. Piros ceruzával: 1, 2, 3, 4. Hogy így majd a könyvbefoglalás könnyedén megtörténhessen.

Sipulusz mikor megpillantotta, mit követett el irodalmi téren, kételkedett, hogy az mind az ő irodalmi tollát dícsérné. Nem is így képzelte ő azt a kötetbeszedést. Azt hitte: nekiszalad az olló az újsághasábnak. A papirosnyelveket odalökik a szedőgyereknek. A korrektor átszalad a kutyanyelveken. A gépből kihull az ólombetű s összeáll Sipulusz módra. Egy kis hengergetés, egy kis hajtogatás, enyvezés után az ív, a keménytábla s jön a kirakat.

Bizony nem így történt.

Az író tolla fejlődik. A fiatalakor írása eltérő a későbbi soroktól. Közös szintre kellett hozni az elfakult betűket. Átirogatni. Aztán így egybe és

egymásutánba sorakoztatni. Még az is akadály volt, hogy a sokféle szétszórt irodalmi munkásságból itt-ott könyvekben is hevert értékes holmi a legkülönbözőbb kiadóknál.

— Hogyan szerezzük ezek jogait vissza? Alattomosan! Az összkiadás sejtése nélkül.

Bizony ez nem könnyű feladat. Csak az a cikk vált igazán hozzáférhetővé, ami napi vagy heti életű ujságokban hevert, olyan ujságlapokon, „amelyeket reggel kezébe vesz a nyájas olvasó s este már vajjat takar bele a gondos olvasónő”. Bizony hálátlan népség az az olvasóközönség. Ezt már Rákosi Viktor is tudta: a sok kisdéd alkotásra ráborul nála a halál árnyéka s legjobb esetben a kedvelt írók napi munkája a befőttes üvegek barátságos sorsfalának szolgál fejkendőül.

Csak hogy az összes munkák kiadásáról fordult szó, eszűdött arra a nyugalmas filozófiai nézetre, amit így foglal össze naplójában: „Az ujság olyan, mint a nap: este nem hal meg, csak lenyugszik, hogy másnap friss ragyogással keljen. S elérkezik majd az a nap, melyen az évek hosszú során át az egyes ujságszámokkal lenyugodott és elfelejtett kis munkák is felkelnek, hogy új életet kezdjenek.”

És elérkezett.

„Látom kikelni zörgő papirossírjuktól tizen-nyolc évi munkásságom termékét, amikor már ezüstszálak csillámlanak meg a hajamban s amikor jóformán már több barátom van kint a temetőben, mint idebent a városban.

Igaz, hogy jogom is van az öregséghez, mert régen kezdtem. Tejefelesszájú diák voltam, mikor már különböző szerkesztőségek szobáiban firkálgattam és temérdek éjtszakán át virrasztottam hallgatva a gépek dübörgését.

Nem aludtam, de álmodtam. Az író különben is olyan istenteremtése, aki keveset alszik, de sokat álmodik.

Nem panaszkodom: sok álmom beteljesedett, egyik legnagyobb: munkáim összkiadása most valósult meg.

Akinek valaha mosolyt csaltam az arcára, akinek a bosszúság egy ráncát levasaltam homlokáról vagy a meghatottságnak egy könnycseppjét varázsoltam szempillájára, remélem, szívesen fogadja könyvemet.

Ez a tizenkét kötet a szobortalapzatom. Ezen lesz szerencsém életnagyságban a tisztelt közönség elé léphetni."

— — — — —

Ha én kiadó vagyok, ezeket a sorokat előszónak közlöm az összkiadáshoz, annyira mély és értékes. Nem így történt. Ezek a sorok a kiadó fiókjából kerültek elő, egy fakult levélpapírosról, évek múltán Rákosi halála után.

ÖSSZEK

Öregedő tolla a fiatalságé

Ugyanezekből a levelezésekből derült ki, hogy a kiadója vette rá Rákosit az ifjúsági irodalom művelésére is. Először meséket szeretett volna iratni vele. Jókait is Révai unszolta a meseírásra. Mikszáthot is. Egyik sem vált be. Mindkettőjükből anyyira kibontakozott az egyéniség, hogy a mese Jókai-történetté öltözködött vagy Mikszáth-novel-lává. A gyerekek pedig a meséből nem szabad kiéreznie a mesterkedő tollat, mert akkor már nem mese.

— Talán Rákosi Viktornál nem így lesz! — reménykedett a kiadó.

És elküldött egy kis könyvtárra való mese-gyűjteményt Sipulusznak.

— Így írd, hogy jól írd!

Sipulusz válaszolt is a szállítmányra maga módja szerint.

„Megkaptam a mesék tömegét. Rettenetes! Ezek az emberek már mindent feldolgoztak előlem. Nekem a rókának már csak harmadik bőre maradt. A Halász-féle mesék kitűnő tanmesék lehetnek, de minden zamatból ki vannak vetkőztetve. Benedek meséi valósággal rotációsgép. Bámulom a szorgalmát és azt, hogy mindent egyformán jól meg tud írni. Ily körülmények között én már nem tehetnék mást, mint hogy teljes poétai szabadsággal megyek neki a mesének s a motívumokat meghagyva, ezek alapján egészen új történeteket eszelek ki. Vajjon mit szólna a közönség sipuluszi hangon és modorban megírt népmesékhez?”

A kiadó semmiesetre sem helyeselhetette a Sipu-

lusz-modort, mert Rákosi Viktor a következő levele-
lében már vigasztalja:

— Ez nem végleges válaszom! Egyelőre tanulmányozok!

No, nem sokat tanulmányozott. E helyett inkább elment az Én Ujságom szerkesztőségébe és megkérte Pósa Lajost:

— Vigy el egyszer engem is valami gyermek-délutánra. Megkísérlem: mesélek én is az apróságoknak.

Pósa Lajos nagyon megörvendett az ajánlásnak. Sipulusz és a gyermekek! Micsoda kacagás lesz ott!

És valóban: Rákosi Viktor kiállt a pirosbársony függönyök elé, a lámpák világításába. És rákezdte:

— Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis szöcske. Ez a szöcske arról volt nevezetes, hogy az első két lábát mindig összerakta egymás mellé, akár kellett, akár nem. Így is ugrándozott egyik fűszálról a másik fűszálra. Egyik virágról a másik virágra. Egyszer ezt a szöcskét megkérdezte a másik szöcske:

— Mondd kedves szöcske, miért tartod te mindig úgy az első végződésedet, mintha örökké templomban volnál.

— Nagy a története ennek — válaszolt halkan a szöcske. — Volt nekem egy aranyos, édes kisfiam. Ez az aranyos, édes kisiú mindig ott játszadozott mellettem. De egyszer hogyan, hogyan nem, nem a fűszálra ugrott, se nem a virágra, hanem egy öreg cseresznyefának a kérges oldalára. Én se láttam, ő se látta, a cseresznyefa oldalánál lent, lent egészen a gyökereknél egér úrfiak lapultak a háncs alatt. És uramfia, mi történik . . .

De nem folytatom tovább. A vége: a kis szöcskét elkapja a kis egér. A kis egeret a cica. A cicát véletlenül lenyeli Sipulusz bácsi, Sipulusz bácsit pedig elnyeli a Balaton.

És ezzel a függöny megteszi kötelességét.

Az apró népség azonban nem elégedett meg se a mesével, se a mese végződésével. Annyira nem, hogy nagyon sok közülük rákezdté:

— Jaj, jaj, jaj! Oda a Sipulusz bácsi! Elnyelte a Balaton! Ki mesél nekünk majd ezután?

A sok-sok gyerek tombolva követelte a Sipulusz bácsit. Némelyik könnyezett. Némelyik sikoltott:

— Mutassák meg nekem Sipulusz bácsit!

A függönyt újra széthúzták. Sipulusz bácsi újra odaállt a fényesség színpadi sugárzásába és folytatta:

— No látjátok, hogy nem haltam meg. Csak mese volt az egész. De a mese se addig van ám. Mert ha nem ettek meg és nem haltam meg, hát mégis mi történt velem. Az történt: alighogy elnyelt a Balaton, addig-addig fickándoztam benne, amíg egyszer csak elkaptam egy szép fehér csónaknak az evezőjét. Partot értem a csónakkal. Nincs semmi bajom, csak nagyon éhes vagyok. Mert énbőlőlem meg kiugrott a cica. Így hát igyekszem vacsorára. A cica helyét megtömöm túrós gombóccal.

No erre aztán megbékültek a gyerekek. Csak Pósa nem békült meg. Láta, hogy Rákosi Viktor képzelete annyira ugrándozó, hogy a gyerekek nincsenek megbarátkozva vele. Így aztán nem hívta többé a mesék országába.

Rákosi Viktor is érezhetett valami olyasfélét.

— Hiába, aki a szónak nem mestere, ne fogjon hozzá. Főleg a gyermeknyelven font szóhoz.

Így aztán a tollához és a kalamárisához folyamodott újra a következő gyermekeknek szánt mondanivalója megszerkesztésében. Ha már a szöcskével és a kis cicával így nem boldogult, megírta a két kis kutya történetét. *Hektor és Csiba*. Ezt írta papirosra címül. No, ennek a kötetnek nem sok köze a meséhez. Jóformán csak annyi, hogy ez is gyerekeknek való s ha ámulni nem is, derülni lehet rajta.

A címe csak eredetileg íródott így: Hektor és Csiba. Mikor a könyv szedés alá került, eszébe ötlött Sipulusznak:

— Van énnekem egy kedves kiadóm s ennek egy még kedvesebb felesége és egy helyes kis kutyája. Mi történne, ha a kiadó felesége iránti kedveskedésből a Hektort *Bobbyra* változtatnám.

Nem sok fáradságába kerül az ilyen változtatás s egy író ennyit legalább áldozhat önmagysága örömének — udvariasságból. Arra azonban Rákosi már rest volt, hogy a kötetten végig maga huzogassa át a Hektor nevet és helyébe Bobbyt rakjon. Felkérte tehát az asszonyt:

— Kedves nagyságos asszonyom, vállalja el ezt a nem irodalmi munkát, a kutyája kedvéért.

Persze hogy vállalta. Mit meg nem tesz az asszony egy kedves fehér ebért. Rákosi Viktor mégse nyugodott meg az átigazításban, mert a történet végén egy kis kutya fut be a Hektor és Csiba közé és ennek meg éppen Bobby a neve. Mi lesz, ha ezt a Bobbyt meg nem javítja vissza Csibára az asszony. Érthetetlené válik majd a drámai megoldás.

Mindez persze éjszakai órákban jut eszébe. Mit cselekedjen? Kedve volna, hogy azonnal öltözködjék és rohanjon a kiadóhoz, hogy fölrázza álmából. Ezt mégse lehet.

Végül is nyugtalanságában tollat ragad és éjszakának idején küldi a kiadójának:

— Nehogy úgy járjunk ezzel a Hektor—Bobby-igazítással, hogy egy-két helyen a Hektor név mégis bennmaradjon, ajánlom a következőket:

Minden intézménynek és így a Révai-vállalatnak is van egy hasznavehetetlen tagja, akit nem lehet elbocsátani, mert jó fiú és sehol se kapna állást. Ezt meg kell bízni azzal, hogy önmagysága munkája után vegye elő mégegyszer a regényt, olvassa végig figyelmesen és minden bennmaradt Hektorért egy korona jutalmat kap. Az eljárás nem biztos ugyan, de legalább elmondhatjuk, hogy mindent elkövettünk a könyv hibátlansága érdekében.

Újabb kötetek

A megjelent 12 kötet sikere, valamint a Bobby — Csiba közkedveltsége újabb négy kötet iratására buzdította Rákosi kiadóját. Sipulusz nem az az ember, aki az írástól visszatartható, ha az ajánlat kellőleg alátámasztódott bankóilag is. E téren azonban némi hiba mutatkozott. Legalább is ez tűnik ki az alábbi levélből:

„Tisztelt kiadó úr!

Legutóbbi Betsesére megjegyzéseim a következők:

Ön mélyen hallgat arról, amiről én magasan beszélek.

Az én időmben a kiadók némi általános műveltséggel bírtak. Úgy látszik, ezen a téren is hanyatlás állott be. De annyit mégis megkívánhatunk öntől a mostani szomorú időkben is (1910), hogy legalább az Ember tragédiáját ösmerje. Vagy legalább az első képet olvassa el belőle. Ebben az első képben azt mondja a derék Lucifer, a kiváló könyvkiadó:

— Nem adhatok mást, csak mi lényegem.

Önnek uram, mint kiadónak lényege a honorárium. Hát akkor miért hallgat erről legutóbbi Betsesében?

Már szeptemberben esedékes volt kétezer korona. Most már októbert írunk és én attól félek, hogy uraságod Fiumében horgonyzó jachtján montecarloi birtokára utazik. Azért bátor vagyok önt csülökre szólítani. Arra a csülökre, melynek a csontját mindig én eszem meg.

Különben pedig szeretném tudni, hogy mikorra tervezed a négy kötet megjelenését?

Választ kérek, kiadó úr!"

A kiadó sem volt rest, hasonló stílusban nyújtott felvilágosítást a szerzőnek a négy újabb kötet megjelenéséről.

„Kedves barátom!

Ma vett, felette komoly leveled rendkívül megdöbbsentett. Nem vagyok képes megérteni, hogy miként történhetett ez a mulasztás. Utolsó, természetesen keletnélküli Betsesében az esedékes 2,000 koronáról szóló rész annyira el volt dugva az egyéb szellemes tartalomban, hogy még ma is csak harmadszori keresésre találtam meg. De miután megtaláltam ezt a nagybecsű reklamációdát, sietek az összeget Neked egyidejűleg megküldeni postatakarékpénztár útján egy olyan csekkkel, amelyet a legközelebbi postahivatal szívesen (vagy esetleg nem szívesen), de bevált.

A négy kötet megjelenését akkorára tervezem, amikor készen lesznek. Hamarabb semmi esetre meg nem jelenhetnek. Légy szíves tehát, pontos revízió útján gondoskodjál arról, hogy a négy kötet mielőbb elkészüljön."

El is készült. Valószínűleg nem annyira a kiadója zaklatására, mint Rákosi Viktor felesége unszolására.

Az örök bizakodás

A felesége unszolására . . .

Rákosi Viktor 1897-ben nősült. Abban az időben, amikor egy időközi választásról lesujtva érkezett haza. A diósadi kerület bánt el ily mostohán vele. Levertségében vigasztalódásra volt szüksége. Elindult Monorra Pósa Lajossal, hogy néhány vidám napot töltsön a gyermekköltő imádottjánál s együtt meglátogassák Dankó Pistát is csengődi hajlékában. Monor és Lídia kitűnően sikerült. Befejezésül vígan kocsikáztak a pándi szállók felé s nem mulaszthatták el, hogy be ne térjenek a tiszteletesekhez. Takách József református lelkész ugyanis Gyergyó—Ditró szülötte. Jóbarátja Béla doktornak, Rákosi Viktor nevelőjének. Éveket töltött Utrechtben s Erdélyből az oláhok terjeszkedő uralma kergette el. Hívei annyira a román állam hatalmába kerültek, hogy a harangokat zálogosították el, csakhogy a presbitérium egy tagjának vagyonát megmentésék.

A tiszteletes úrnak akadt egy egyetlenek nevelt családszemefénye. Csinos és csendes, mint a paplányok és egyetlenek mindenütt. Álmodozó lelkű és áhítatos szavú. Takách Janka.

Ez az a név, leány és szív, ami együtt belefoglalódott Rákosi Viktor szeretetébe attól a pillanattól kezdve, ahogy az udvaron a vendégek láttára a viráglocsoló kannát eldobta.

Viktor legény egyre több betérni való alkalmat keresett a portán. Egyre több virággal indult, míg végül csak egyetleneggyel. Ebben a boldogságos esküvői hangulatban bizonyára egyikük sem gondolt arra, hogy az örökhumorú Rákosi mellett az asszonynak kell majd végigszomorkodnia az

életet, mert évtizedre ágyhoz kötő fájdalmas szenvedés jut majd osztályrészül annak, aki mindenkit csak nevetésre fakasztott.

Talán ha gyermekei nincsenek, a három fiú: Jenő, György, Pál meg három leány: Margit, Mária, Katalin, Rákosi Viktor hamarabb kidől a szenvedésben. Vagy ha apósa nem vigasztalja s nem adja át neki szinte készen az *Elnémult harangok* örök-színű témáját, másképp tesz pontot életére.

Hogy mi kór rágta szervezetét?

Ki tudja.

Ahány orvos, annyi biztos vélemény. És egy se őszinte. Annyi bizonyos, kezdetben rövid szünetekkel tizenöt esztendeig nyomta az ágyat. Fájdalmait környezete előtt kedvességével leplezte. Írásai-ból is ez ütközik elő. Ez a gyógyszer számára. Hatásos. Barátokat gyűjtő és a család aggodalmait eloszlató pirula.

Hol ágyban hevert, hol meg tolószéken pihent. Az élet közben folyt mellette s ő csak az újságból értesülgetett, mi történik a nagy világban 1903-tól 1923-ig. Abban a nagy világban, amelynek ő jóformán csak távoli szemlélője s amelynek minden nevezetesebb zugát-berkét még egészséges korában bejárta. Újságírói munkássága során járt Párizsban 1889-ben és 1900-ban. Mind a két alkalommal a világkiállításon. 1900-ban Gárdonyival együtt. Turinban Kossuth Lajos betegágyánál. Dániában (1895), ahol a cserkészmozgalom első megindulását tanulmányozta. Onnan áthajózott Angliába. Vissza: Svédországba, Norvégiába. A következő években a Balkánon járt: Szerbia, Románia, Bulgária, Törökország, Kisázsia. Konstantinápolyban 1899-ben néhány napig együtt volt Gárdonyival, aki az Egri Csillagokhoz gyűjtött ott adatokat. Elgondolom, milyen fájdalom lehetett ennek a mindig mozgó, tevékeny embernek beleroskadni egy karosszékbe s onnan szemlélni, mi folyik körülötte. A hatalmas jókedv lefékezte benne a keserű nyilatkozatokat és érzelmeket.

No, meg az örök bizalom:

— Nemsokára meggyógyulok.

Meg az a:

— No most van egy jó orvosom.

Gárdonyinak egyszer így ír betegsége kezdetén.

Kedves barátom!

Ki se mondhatom, mennyire jól esett kedves leveled, mely többféle viszontagság után végre eljutott hozzám. Fogalmad nincs róla, mikor az ember beteg és elhagyatottnak érzi magát, mit tesz egy ilyen levél. Ne vedd rossz néven, ha csak pár sorban köszönöm meg, de írni el van tiltva s ezt a pár sort is a feleségemnek diktálom, aki velem van. Az Isten áldja meg a jó szívét érte.

Az én bajom ideges gyomorhaj. Legalább ezt mondják. Ami annyit jelent, hogy a gyomrom haragszik a bablevesre, töltött káposztára, birka-pörköltre meg a túros csuszára. És még sok minden másra. A nélkül, hogy fájna, nem kíván semmit. S ez így tart rövid szüneteket kivéve most már másfél esztendeje. Volt rá eset, hogy heteken keresztül csak jégbehűtött tejet bírtam el. Képzelheted, hogy mennyire lesóványodtam s mily rossz színben vagyok. Csoda, hogy el nem pusztultam még. Most egy híres specialista kezel. Valamivel mintha javulnék, de még sokáig tart. Címem: Obermais—Meran, Maendlhof. Ha eszedbe jutok, még írv egy pár sort. Napi foglalkozásom: olvasok, olvasok és olvasok, főleg: heverek s a verandáról bámulom ezt a remek vidéket.

Igaz szeretettel ölel barátod

Rákosi Viktor.

De nemcsak olvasott, hanem írt, írt és írt még betegsége közben is. Tollával hatalmas távolságokat járt be: *Kisbürgözdől Waterlooig*. Ifjan, gyer-

mek lettem újra jókedvvel, az árva Csóka Peti öltözetében (1913). Majd Rózsahegytől Galgócig evez végig a Vágon s elmondja az eléje vetődött várak történetét, *Egy tutaj történetében*. Mily lelki gyönyörűség lehetett számára, hogy végigélvezhette legalább gondolatban. Átélté mondanivalóját, mint a franciák híres meseírója: Verne Gyula, aki ugyan sohasem mozdult ki falujából s mégis csodálatos kalandú regények fonódtak elő kalamárisából, amiket talán külföldi diákjai meghittebben élveztek, mint a franciák, akik tudták róla, hogy az útleírások csupán képzelet teremtményei és itt-ott melléje sikamlanak a valóságnak. Rákosi előtt történelmi könyvek is heverték, amikor írásával megindult, nemcsak térképek. Ha valahol járt, fellapozta a hősi csaták s rettenthetetlen vitézek mondáit s ilyenkor megtörtént, hogy a hely szinte köddé oszlott előtte.

A *Hős fiúk* a szabadságharcban küzdenek az erdélyi hegyek átjáróinál. Eljutnak Budavár bevételéig. A *bécsi diákok* (1901) ugyanígy. A *Császárok sírjaiban* (1906) haditudósítónak csap fel az orosz-japán háborúban s könyvének sikerétől felbuzdulva megírja utána az orosz-török háborút a kis *Kexholmi Mária* (1908) történetében.

Az örök jókedv

Íróasztala mellett újra diák lesz. Csak akkor válik ismét Rákosi Viktorrá, amikor lakásáról el-elkocsizik a kávéházba, ott beletemetkezik az ujságokba. Legjobban nem a napi hírek érdekelték. Se nem a politika, hanem hogy az íróársak mit dolgoztatnak. Mindíg azt leste, kinek, hol, milyen könyve jelenik meg. Ilyenkor alig várta már, hogy hazatérhessen és ő is alkosson. Új erőt érzett magában. A lobogó régi fáklyát, amely a lelkében égett még. Sokszor a keze már annyira reszketett az írástól, hogy csak az írógépbe diktálva írhatott. Feleségének diktált s ezt sokszor mosolyogva fel is használta nyilatkozatokra:

— Otthon én diktálok az asszonynak!

De a gyerekeinek is, még abban az időben is, mikor azok még hadilábon álltak a helyesírással.

Ha egy-egy kötetnyi kéziratával készen volt, rögtön küldte a kiadójához és sürgette, zaklatta, hogy minél hamarabb jelentesse meg.

— Rám nézve óriási különbség, — türelmetlenkedett — hogy most jelennek-e meg vagy pedig a jövő esztendő októberében. Hisz minden hónap, amit megérek, különös kegye és ajándéka az Úristennek. De hát ez szubjektív ok. Szomorú is. Hallgassunk róla.

Ha hallgatott a szóval, de annál kevésbé a tollal.

Betegsége közben egyre nagyobb és nagyobb pihenőket tartott kötetei között.

— Ha írok egy kis novellát vagy cikket, — mondta egy alkalommal Gárdonyinak — úgy érzem,

mintha kivirágzó öreg fa volnék. Azelőtt sohasem vettem ennyire észre az alkotás jóleső érzését.

Ha betegségében némi javulás örvendeztette meg, rögtön vonatra igyekezett, ki külföldre, ahol újabb, addig még ki nem próbált orvosokhoz látogatott. Kedélyessége azonban sohasem csökkent, bár érezte folyton baja súlyosbodását.

Egy alkalommal Abbáziában a tengerparton üldögélt a szokott tolószékében, mikor egy női hang megszólalt mellette:

— Én úgy szeretném ismerni ezt a Rákosit. Hallom, ott lakik a mi szállónkban, de sohasem látjuk.

Rákosi épp egy képviselőtársával beszélgetett s odasúgta neki:

— Te Kálmán, menj oda és mutakozzál be, hogy te vagy az a Rákosi.

A képviselő az első pillanatban megrökönyödött a játéktól:

— És ha valami tréfát kell mondanom? Rögtön belesülök a szerepbe. Ez a nő pedig főleg nevetni szeretne.

— Ne törődj vele. Lehetsz komoly is.

A képviselő erre odalépett a hölgy mellé s leültek egy padra. Rákosi kíváncsian hallgatta a találkozást:

— Jaj, hát maga az a humorista — rajongott az asszony a bemutatkozástól elpirultan. — Végre beszélhetek egy igazi humoristával. Igaz, hogy azok tele vannak viccekkel?

— Dehogyan vannak. Biztosíthatom nagysádot, hogy én sohasem viccelek.

— Ez jó — kacagott szinte sikoltva az asszony. — Már hiába, egy Sipulusz meg nem tagadhatja magát. Hogy tetszik önnek Abbázia?

— Hogy hogy tetszik? Hát . . . én a tengert sokkal nagyobbnak gondoltam.

— Kitűnő . . . Kittűnő — sikoltozta az asszony. — Ó, ezek a humoristák!

— Mondja kérem, ön mindig ilyen fekete ruhában szokott járni?

— Nem, de most gyászolok. Szegény nagynéném . . . Meghalt.

— Óriási . . . meghalt a nagynéném. Jaj, az oldalam. A nagynéném. Jaj.

— Mondja, honnan veszik maguk ezt a sok ötletet? Hogy mindig . . . Minden percben . . .

— Megbocsát . . . a nagybátyám vár . . . Csak egy pillanatra szöktem ide, hogy hallottam . . .

— Az az úr a nagybátyja? — érdeklődött hirtelen komolyra váltan az asszony. — Hát akkor nem tartóztathatom . . .

Mikor aztán eltávozott a környékből az asszonyka, a képviselő megszólalt:

— No hallod, eddig többnek véltem a humoristákat. Hiszen ez a legkönnyebb mesterség a világon. Csak név kell hozzá és más semmi.

— Így van valahogy. Bizony sokszor nagyon nehéz megmondani, mi az, ami nevetségesen hat. Sokszor ami tréfának indul, komollyá válik és ami komoly, tréfa lesz.

A tollforgatók között

Pesti élete az egyik kávéházból ki, a másikba be. A kávéház mindennap és minden órában új élményt jelentett. De nemcsak az ő számára, hanem a pesti emberek számára általában. Minden kávéháznak megvolt a jellegzetes társasága s bizonyosra vehető, hogy ez vagy az az úr, akit keres, csakis ott található négytől-ötig vagy hattól-nyolcig. A politikai híreket magukba szívhatták a vendégek a dohányfüsttel és a haboskávével együtt. S a kávéházak neveit úgy ismerték, mint ma a filmszillagok neveit. A Gerbeaud helyén tündöklő Privorszky még a külföld előtt is olyan név volt, mint ma legalább is Greta Garboé. Grand Caféja a Gizella-téren (ma Vörösmarty-tér) a „vágók négy sarka” közül az egyikén vonzotta az előkelőségeket. A „vágók négy sarkát” pedig azért gúnyolták így, mert az egyik háziúr sebész, a másik hentes, a harmadik szabó és a negyedik bank. Ennek a banknak még egy háza volt a mai gr. Tisza István-utcán, akkor Fürdő-utcán. Ide jártak a Rákosiak. Jenő mindennaposan. Viktor ritkábban. E *Kávéforrás*-nak nevezett helyiség fogadta magához délutánonként a népszínmű-irodalom neveseit: Ábrányi Kornélt, Berczik Árpádot, Dóczi Lajost. Ez a gárda látta el a Népszínházat műsorral. Ide járt Tóth Kálmán, Márkus István, Kaas Ivor, Csepreghy Ferenc is, egy józsefvárosi asztalosmester, aki Rákosi Idát vette feleségül s írója volt a *Sárga csikó*-nak és a *Piros bugyelláris*-nak. Ide tévedt be néha-néha a sokat ínségeskedő festő, Munkácsy Mihály is, hogy ecsetjének munkát keressen a színpalak színezéseivel. De mióta *Zrínyi, a költő*

kulisszáit megalkotta, nem volt nagy tekintélye a színigazgatók előtt. A vászonra rákente a tábor-tüzet s melléje az alakokat. Két felvonáson át ott mozdulatlankodtak a páncélos hősök a közönség megbotránkoztatására és kacagására.

Odébb, a Kerepesi-út elején (ma Rákóczi-út), a mai Pannónia-szálló mellett a színészek találkozó és szórakozó helye volt a *Szikszay*. A régi Nemzeti Színház falaihoz támaszkodva, mintha szellemi folytatása lenne az ország első színpadának. Két hosszan terpeszkedő asztal mellett szivarozgatott délutánonként: Ujházi mester, Gabányi, Vízváry, Nagy Imre, Náday, Szigligeti, a direktor. Gyakran itt található Gárdonyi is, Odry Árpád, Paulay és báró Podmaniczky Frigyes, az intendáns.

Hölgyeknek még akkor nem volt divat kávéházba járniok. Még színésznőknek sem. Talán azért, hogy legyen egy hely, ahol a férfiak szóhoz jussanak.

Egy különleges írói kör tanyázott a mai New-York-kávéház újonnan épült termeiben. Csiky Gergely, Bartók Lajos, Szabó Endre, Reviczky Gyula a mindennapos kávézók. Ugyancsak megvolt a törzsasztala a Múzeum-körúton csöndeskedő kávézúgnak, a *Múzeum-kávéház*-nak is, ahol Polónyi Géza köré gyűltek a krajcáros Esti Ujság szerkesztői és írói: Tóth Béla, Verhovay Gyula, Szatmáry Mór, Bartha Miklós, Vay Sándor és a híres huszárkapitány Zubovits Fedor, akik ha kormányt akartak buktatni, átvonultak a *Kerepesi-úti kávéházba*, ahol Ugron Gáborék tanyáztak nyáron ingujjban az udvari kertben s a Budapesti Hírlap irányítása mellett osztották ki a bársonyszékeket jóval hamarabb, mint uralkodónk sejtette volna s talán jóval eredménytelenebbül is.

A Pesti Hírlap tollforgatói a *Seeman-kávéházat* lepték el. Légrády Imre, a laptulajdonos is szívesebben itt tárgyalt, mint büszke palotájában. Kenedi Géza, Muray Károly, Mikszáth Kálmán, Bede Jób

sereglettek közvetlen kezéhez, nehogy idegenek hozzá férközhessenek. Míg nem messze a *Vígszínház-kávéházban* a színház tagjai és a Hét szerkesztősége kávézott és szivarozott. Rákosi Viktor szerint ugyan tévedés csúszott a helyiség nevébe. *Vígszín és tejszín-kávéház* a megfelelő.

A mai *Oktogon-kávéház* mélyén Eötvös Károly asztala ontotta a politikát és a tréfákat. Míg a közelben levő *Tyúkketrec-vendéglőben* (ma Japán-kávéház) a szobrászok és festők nevelték ki magukat egymás bohóságain. Zala, Stróbl, Margó, Kézdi-Kovács, Bihari, Karlovszky, Pállik itt pihentették vésőjüket és ecsetjüket a sötétedés óráiban.

A Kálvin-téren (Rákosi Viktor szerint: Sín-téren) állott a *Báthori-kávéház*, melynek tulajdonosa Bajor Gizi művésznőnk édesatyja. Az Athe-naeumnak a Ferencziek terén dolgozó szerkesztősége járt ide: Törzs, Jókai. Meg a Vasárnapi Ujságé.

Előkelőbb világ találkozóhelye a *Hangli*. Már abban az időben is híres kávéjáról, söréről és virslijéről. A Nagyhíd-utca, ma Deák Ferenc-utca sarkán. Hangli Pepi, Deák Ferenc hűséges szolgájának építette a főváros jutalmul a *Vigarda-kávéház* mellé. A törzsvendégek nagyrésze élő vagy levitézlett miniszter vagy miniszterelnök, no meg gróf, báró arisztokrácia. Be nem teljesedett reményű miniszterjelöltek, akik körül ujságírók is leskelődtek, hiszen tőlük a meglepő hírek és ötletek ömlöttek ujságjaik számára.

Ime, ez volt a kávéházi élet, amiről a ma neveltjei nem sejtenek már semmit. Nem tudják, hogy a vidámság-kávé mellett mérték a gondúzás-kávé. A szórakozás-kávé mellett a komoly élet kávéját. Üzletek, összeköttetések, hivatali és politikai utak irányítói voltak a kávéházi meghitt helyek és szokott asztalok. De kedélyeskedési alkalmak is.

Csodálható-e ezek után, ha olyan valaki, akit betegsége a tolószékhez kapcsol s jóformán mozdu-

latlanságra van ítélve, éhezett e mozgalmas termék után. Itt üdült fel a lelke s itt termelt újabb és újabb gondolatokat könyve számára.

Az igazi vidámságot azonban nem ezekben a kávétermekben mérték. Az *Orient* a Dohány-utcán *Pósa asztalá*-val esténként fölért egy bohózáttal. A fő szóvivő itt Rákosi Viktor, Göre, Szabó Endre, Szávay Gyula és még néhányan. E néhány között akad, aki kettőnek számít, minthogy névnapját kétszer lehetett évente ünnepelni. Ilyen volt Jakab Ödön, Éva Lajos, Salamon Ödön, Ambrus Zoltán, Hermann Ottó, Márk Lajos, Lázár György és még mások, összesen tizenketten, akik nevük miatt együtt huszonnégy apostoloknak mondattak. Boldognak érezte magát, aki csak a közelükbe férkőzhetett. Az „*Orient* első magyar ebéd- és vacsoragyár üzem” öntötte a csábító ételeket a még csábítóbb tréfák mellé. Szinte minden hétre jutott valaki, akit ünnepeltek. Névnap és születésnap, könyvmegjelenés vagy Kisfaludy-, Petőfi-tag-ság. Ily alkalmakkor aztán külön kiadású ujságot is szerkesztettek. „Előfizetője rendőrorvosi megfigyelés alá vétetik” bohósággal. Megjelenik: amikor legkevesbbé várják. *Sipulusz és vidéke* készült Rákosi Viktor összkiadásának ünneplésére. Ilyenkor az ételsor is *Sipulusz* módra állítódott össze: Puszpáng-leves, *Sipulusz*-pecsenye piarista körítéssel, Falusi hamlet saláta, túróslepény székely módra. Borok: Chateau Ukk és ditrói karcos. Csemege: Kacagók a kacagtatónak. A vacsora végeztével szavalat, amelynek a vége:

Isten tartsa tollad, jó Viktor barátom
Kukorékolgassál úgy, mint Kakas Márton
Minthogy szerkesztő vagy, hallgatni se átalj
s ne keserítsenek ócska adomákkal.

Rákosi Viktor viszont elszavalta ódáját Pósa Lajoshoz:

Pósa Lajos azt izente
elfogyott a tente tente.

E szavalás alatt körbenjárt a papiros a szavazásra: kit ünnepeljünk inkább, Rákosi Viktort vagy Sipuluszt.

Mindannyian Sipuluszt éltették.

Csupán Sipulusz tekintett szomorkásan az asztalra: az ő számára nem terítettek itt. Neki nem szabad mást, csak kávé, kávé, kávé. Ez az étel-sor reggeltől estig.

Bánatosan emlékezett vissza a régi időkre. Sajnálta már, hogy fiatalkorában annyira ellene szegült a bőséges asztalnak. Csak gimnáziumos iskola vége felé eszűdött rá: milyen jó is az a bablevés! meg a bab disznókörmel! Azidőben ő is szívesen babozott már, sőt disznókörmölt is. Annyira, hogy iskolatársai között is hévvel terjesztette a babkultuszt, hogy ne mondjam: babimádást. Külön csapatot alakított osztálytársaiból: a babpártot, aminek az volt a külső és megkülönböztető jele, hogy egymást így köszöntötték szerbusz helyett: *fabusz!* Mert latinul faba: a bab. És ebből kanyarodott ki a köszöntés büszke szava. Másoknak csak akkor bocsátódott meg ez a földi boldogságot jelentő szó, ha véletlenül aznap babot ebédeltek, ha mindjárt áttört formában is.

— Bizony, ha az a sok kapuciner, amit én elfogyasztottam, arannyá változna, én volnék a világ leggazdagabb embere — jelentette ki egyszer.

Hát ha a leggazdagabbak közé nem is, de kétségtelenül a legvidámabbak közé tartozott. Ebben milliomos volt. Idők végtelenjébe vájt nevű milliomos.

Csak arról nem nyilatkozott Rákosi Viktor, hogy élete végén miért változott annyira komollyá. Csak azok tudtak róla, akik tudták, hogy a *Korhad fakesztek* mellé miért írta utólag az *Új fakesztek* (1917). Miért, hogy a jó Isten éppen az ő számára vidámságához egy ilyen lesújtó szomorúságot csatolt. Jenő fiát elveszítette a világháborúban. A fiú a dicsőséges magyar mennyboltról dik-

tálta apja tollába a jeltelen sírok temetőinek ezt a történetét. A szerző, a kiadó és mindazok, akik a könyvet még kéziratban élvezték, azt remélték, az *Új íakeresztek* örök könnyeztetője lesz majd az ifjúságnak. Hogy nem vált azzá, oka: a mégnagyobb sorscsapások reánkoplása kimerítette már érzéseinket. Fásulttá tette a magyar földet veszített tízezrek és tízezrek szívét minden iránt, amit érzésnek nevezünk. Trianon megölte az országot s fakóvá sorvasztott minden magyar betűt, ami szenvedésről szól.

Emlékszem még mikor 1914 őszén összetalálkoztam Jenővel. Abban az évben érettségizett. Vidáman járt-kelt a honvédelmi minisztérium folyosóján. Már kora reggel ott volt az édesatyjával. Rákosi Viktor akkor odafordult hozzám:

— Tüzérnek szeretné, ha felvennék. Minden összeköttetést megmozgatunk. — Hát te mit tapasztol?

— Én meg huszár szeretnék . . .

Hogy a déli órákban megint összeakadtunk, rám pillantott kérdően:

— Én már csak gyalog köszöntöm a muszka cárt! — mosolyogtam feléje.

— Hidd el, jól teszed. Ma könnyebb püspöknek lenni, mint tüzérnek.

Az olasz fronton találkoztunk utoljára egy erdőszélén. Jenő ott sütkérezett a napon, az ágyúja mellett. Érettségi vizsgájának boldog terheit pihente.

Két hétre rá szétlőtték azt az ágyút, amely mellett állott. És mintha ez az ágyúlövés pontot jelölt volna apja vidám munkásságában is.

Attólfogva Rákosi Viktor nem volt többé Sipulusz. Egyre komorabb lett. Elgondolkodóbb. Lassankint az ujságok sem érdekelték. Igaz, hogy a papiros is fogyott belőlük. A betű is. A tartalom is. A cenzúra kiirtotta belőle az érdekességeket s egyik olyan tartalommal jelent meg, mint a másik. Csak a cím változott rajtuk meg a betűk alakzata

az előfizetők megbékítésére és a politikai irányok összehangolására.

Utoljára már a kávéházba se kocsikázott.

— Minek menjek — mondotta fanyar mosolygással. — A kormány a kávéról leszedte először a habot. Aztán kiirtotta belőle a cukrot. Leszűrte belőle a tejet. Ki issza azt meg? Ká. Vé. Kell a Venének.

A szerető családi kör ezekután még melegebben fonódott köréje. Az írók a lakásán látogatták. Vittek hozzá vidámító híreket, valamennyit megbízható forrásokból. Gondolták: úgyse soká lobog már a fáklya. Eddig ő vidámított minket, most illik, hogy mi vidámítsuk őt.

A kommunizmus szörnyű napjairól alig voltak értesülései. Jenő bátyjának fogságát és tús életét csak szanatóriumnak tudta.

Az ország feldarabolását megkönnyezte s zokogva mondott le arról, hogy ha meghal, Erdélybe vigyék.

Fiának haláláról Gárdonyi Géza írt névtelenül egy tárcát a Budapesti Hirlapba. Rákosi Viktor maga készítette el a korrektúráját s annyira jól esett neki, külön levelet is diktált hálából.

Kedves Göre.

Köszönöm.

És lásd, a jó korrektúra mit ér: tárcád általános feltűnést keltett. Szívébe markolt mindazoknak, akik valaha gyermeküket elveszítették. (És hányan vagyunk ilyen boldogtalanok.) Sírva javígtattam magam. Láttad volna Jenő bátyámat, milyen hatást tett rá. Könnyezett, mikor nekem átnyujtotta az első kész példányt.

Írj öreg, minél hamarabb új tárcát. Vigabbat.

Ölel szerető barátod
Viktor.

Gárdonyi azonban nemigen fogadta meg Rákosi Viktor tanácsát. A háborús idők hangulatában, no még azért is, mert a papiroshiány miatt közleményeit elhelyeznie a lapokban még neki sem sikerült, nekifogott a regényírásnak. Mivel Pestre nem járhatott s Nemzeti Múzeum és egyéb múzeumok nem voltak kezeügyében, hogy a történelmi regénytémákhoz visszatérhessen, ezért szívesebben *Ida-regény*-es történetekhez folyamodott. Ezeket fonta-szövegette, már amennyire — a hadiesemények között nem hallgattak a múzsák Egerben — lehetett.

De Rákosi Viktor sem igen fogadta meg a saját jótanácsát. Ő is inkább hosszabbjártú novellákat indított tollából.

Gárdonyi lassan teljesen megvált a Budapesti Hirlaptól. Rákosi Viktor is. Különösen hogy Jenő bátyja is átköltözködött íróasztalával a Röck Szilárd-utcából a Vilmos császár-útra a Pesti Hirlaphoz. Így életük alkonyán mind a hárman egy szerkesztőségben újra összetalálkoztak.

Különös véletlene talán a sorsnak, hogy amíg Jenő bátyja a Pesti Hirlapba a mindennapos vezércikket róttá, Gárdonyi Géza halálának hónapjában (1922 október) Rákosi Viktornak is, Gárdonyi Gézának is egy-egy regénye szaladt és hogy mind a két regény éppen az elszakított Erdélyben játszik. Ők, akik együtt kezdték az írói életüket vidám tollal, így köszöntek el egymástól a haza sorsának szomorúságával.

Utolsó fakereszt

Korhadtt fakereszték. Új fakereszték. Elnémult harangok . . . Ennyi Rákosi Viktor életútja. Lépések az örökkévalóság felé, miközben előkerül egy új fakereszt hozzá. Egyszerű sötét fejfa a Farkasréti-temetőben.

Élt 63 évet.

Meghalt 1923 szeptember 9-én.

Virágeső hullt a koporsóra. Utána a hajdúk földjéből terítették göröngyöt rá. Így múlt el közülünk Rákosi Viktor, az ember. S innen él tovább Rákosi Viktor, az író.

Amikor ő az *Elnémult harangokat* és a *Korhadtt fakeresztéket* megírta, a szíve gyászruhában járt és zokogott. Temetése napján mi jártunk gyászban és zokogtunk érte és nemzeti létünkért. És vajjon az a csodálatos derű és mosolygás, ami négy évtizeden át belőle ránk mosolyodott, felújul-e még valaha bennünk?

És öntenek-e majd az Elnémult harangokból az ő számára a korhadtt fakeresztje helyére valaha egy bronzszobrocskát az emlékezések.

Ez a kérdések kérdése.

Csak egy nem kérdés: ez a nemzet nem felejt-heti őt el, akár írását látja, akár színpadon élvezi, akár filmen csodálja. Neve és ő megmarad közöttünk.

Tartalomjegyzék

Irók, ha elindulnak	3
Jaj, az a gimnázium!	6
A tollforgatás	13
Jaj, az a pénz!	19
Hogy születik a székelő?	21
Bálint Gerzson	24
Viktor, a szerkesztő úr	26
Kiadó kerestetik	29
A Magyar Hírlapnál	32
Csábít a színpad	34
Együtt Gárdonyival	38
A rejtelmes rejtvény	41
Jókai és a Kakas Márton	43
Akit mindenütt szívesen látnak	45
Az élet útvesztőjén	47
A parlament felé	50
A Kisfaludy Társaságban	53
Összkiadás a láthatáron	58
Voinovich is munkában	63
Öregedő tolla a fiatalságé	66
Újabb kötetek	70
Az örök bizakodás	72
Az örök jókedv	76
A tollforgatók között	79
Utolsó fakereszt	87

OSZYK

Florda
RENNINGEN/DEUTSCHLAND